

IDŐSB

SZŐGYÉNY-MARICH LÁSZLÓ

ORSZÁGBIRÓ

EMLÉKIRATAI

*

ELSŐ KÖTET:

1836-1848. DECZEMBER 2.

KIADJÁK FIAI.

BUDAPEST

HORÁNSZKY VIKTOR CS. ÉS KIR. UDVARI KÖNYVNYOMDÁJA

1903

ID. SZÖGYÉNY-MARICH LÁSZLÓ AJÁNLÁSA FIAIHOZ.

Kedves fiaimnak!

Az idő múlik, éveim száma szaporodik és hogy hányat enged még a mennyei gondviselés kedves körötökben élnem, csak a Mindenható tudja.

Azért tehát, míg Isten kegyelméből testi és lelki erőim teljes birtokában vagyok, akarom éltet azon tapasztalatait, melyek a nemzeti közélet fejlődésére lényegesebb befolyást gyakoroltak és a hazai történelmünkben kimagasló eseményekre vonatkoznak, híven és lehető részletesen feljegyezni, illetőleg azon jegyzeteimet, melyeket részint az illető események közben, részint közvetlenül utánuk írtam, rendbe hozni, hogy azok majdán korunk hazai történelmébe illetékesb kezek által beszövehessenek s velük a létező hézagok kitöltessenek.

Nem hiúság vezérel engem ezen munkánál, mert hisz, midőn ezen jegyzetek közközre kerülnek, nem leszek többé és a síron túl sem vágyom több becsülésre, mint a mennyit magamnak az életben kivívni bírtam, hogy t. i. hazája s királya iránt egyaránt hű, őszinte, igazmondó embernek tartassam. Csupán a hazám és nemzetem iránti kötelesség érzete vezérel ebben; mert oly nevezetes korszakot éltet át s benne a körülmények hatalma folytán az állam szolgálatában oly fontos állásokat foglaltam el, hogy a legnevezetesebb kormánytényekre szükségkép több-kevesebb befolyással kellett lennem, s így azokról csak igen kevesekkel együtt vagy egyedül magam bírok tudomással.

Jegyzeteimben a rideg valóhoz tartottam magamat, s minden pártszenvédély nélkül írtam azokat: politikai elleneimben mindig szívesen elismertem a jóakaratot és a hazafias érdemet, de viszont személyes és elvbarátim iránt sem voltam a tények hű felsorolásában több kímélettel, mint a hogy a valónak elferdítése nélkül lehettem.

Ha az utóbbiakkal néha nem értettem egyet, szívesen megengedem, hogy az ő részükön volt az élesebb előrelátás, mit kivált felejthetlen barátomra, Jósika Samura kívánok értetni. De a szándék tisztaságában, az akarat jóságában, s a haza és királyi trón elválaszthatlan érdekei iránti hű odadásban senkinek elsőbbséget nem engedek.

A királyi felségekről, kiket szolgálni szerencsés voltam, valamint a felséges uralkodóház minden tagjáról, kikkel érintkezni köteles alkalmam volt, mindig a legnagyobb kegyelettel és tisztelettel kívánok szólani, nemcsak irántok érzett tántoríthatlan hűségemnél fogva, hanem, mert kivált most uralkodó felséges Urunk részéről bő alkalmam volt a magyar nemzet iránti őszinte kegyes hajlamot, népei boldogítására célzó atyai gondoskodást, fáradhatlan munkásságot, az ügyek felderítésére szolgáló vitatkozásokban páratlan türelmet, minden egyéni nyomor és szerencsétlenség enyhítésére kész nemes lelket, szóval a legfényesebb uralkodói tulajdonokat tapasztalni és csodálni.

Sokáig tündöttem magamban, hol kezdjem kiszemelését azon feljegyzéseimnek, melyek tartalma, kitűzött célomhoz képest, a honi történelem lapjain

megemlítésre méltó volna? Mert a sors úgy hozta magával, hogy már egész fiatal koromban is oly közérdekű eseményeknek voltam részese, illetőleg eszköze, melyek a nemzet közéletében nagy fontossággal bírtak és korszakot alkottak.

Így, mint pestmegyei tiszteletbeli főjegyző 1831-ben az epemirigy alkalmából szükségessé vált rendkívüli megyei intézkedések s az ezek következtében kitört pesti lázadás tárgyában én vittem a jegyzői tollat s az úgynevezett „országos rendszeres munkálatoknak” a nádor-főispán elnöklete alatt folytatott tárgyalása alkalmával szintén én szerkesztettem nagy részben a pestmegyei határozatokat és utasításokat, melyek azután a többi megyéknek mintegy vezérfonalul szolgáltak; mint kancelláriai udvari titkár pedig a nagynevű Reviczky Ádám gróf kancellár alatt, a híres Bartal György referendárius mellett, az 1832-1836. országgyűlésen alkotott úrbéri törvények létrehozásában s több országgyűlési kancelláriai munkálatban tetemes részem volt.

Ezeket azonban a többiekhez képest kevésbé fontosaknak tartván, közléteendő jegyzeteimet csak a következő szakokra véltem feloszthatni:

I. Az 1836-1838-iki években személynöki ítélőmesteri minőségemben az akkor folyamatban volt politikai perek elbírálásában való részvétemre; az 1839-1840-iki országgyűlésen, nádori ítélőmesteri állásomban való működésemre, midőn a kormány és országgyűlés közt támadt feszültség a Ferdinánd király által adott amnestia következtében megszűnt; továbbá az 1840-1844-iki időszakra, midőn mint udvari tanácsos s a magyar királyi udvari kancellária referendáriusa s országgyűlési előadó az 1843-1844-iki országgyűlés előkészítésében s a kormány részéről való vezetésében és az addig főnállott magyar kormányrendszernek az országgyűlés vége felé történt megváltoztatásában lényeges részem volt.

II. Az új rendszer életbe léptetése következtében regenerált magyar király helytartó-tanácsnál folytatott munkálkodásomra, hol mint a helytartó-tanács alelnöke és a tanulmányi bizottság elnöke 1844-1846-ig az ország politikai kormányzatára, az új közoktatásügyi rendszer behozatalára és a sajtó működésére cselekvő befolyással lenni voltam hivatva.

III. Magyar királyi udvari alkancellári működésemre, az 1847-1848-iki pozsonyi országgyűlés előkészítésében, megnyitásban, folytatásában és berekesztésében, az 1848-iki forradalom kitörése alkalmával és a magyar királyi udvari kancellária feloszlata körül.

IV. A magyar forradalom némely lényeges körülményeire vonatkozó tapasztalataimra, valamint azután 1851-ig terjedt visszavonultságomban gyűjtött érdekes észleleteimre.

V. Az 1851-ben felállított birodalmi tanácsba lett meghívásomra s ottani magamtartására, követett irányomra, működésem eredményére és ez időben gyűjtött ok érdekes tapasztalatomra.

VI. A megerősített birodalmi tanács tárgyalásaiban való részvételemre, s az 1860. október 20-iki diploma keletkezésére.

VII. Végre az ennek következtében visszaállított magyar kormány szervezésének, működésének és küzdelmeinek történetére, melyekben mint

második magyar udvari kancellár vettem részt, ezen állásomról 1861 július havában történt lelépésemig.¹

Csoór, 1864. október 2.

Id. Szógyény-Marich László.

---

¹ Id. Szógyény-Marich László 1861-1865. év nyaráig teljesen visszavonult a hivatalos élettől. 1865. szept. régi barátainak b. Sennyey Pálnak s Mailáth Györgynek kérésére s Ő Felsége határozott kívánságára főispánságot vállalt Fejérmegyében. Tizenhat évig viselte e tisztet. Élénk részt vett a főrendiház tanácskozásaiban, melynek előbb mint főispán, 1873 óta mint m. k. főkamarszmester, 1884 óta mint tárnokmester s 1888 óta mint országbiró volt a tagja. 1875-1883. a főrendiház másodelnöke, utóbb elnöke volt. 1884 végén vonult vissza közel hatvan évi közszereplés után teljes testi és szellemi épségben.

Királya a legmagasabb kitüntetésekben részesítette, fedíszíté az aranygyapjas renddel, a Lipót r. nagy-, a Szt.-István r. középkeresztjével; honfitársai megbecsülték, szerették, a M. Tud. Akadémia igazgatóságának tagja volt s részt vett minden komoly hazafias mozgalomban. A Mindenható övéinek szerető környezetében szép, derűs alkonynyal áldotta meg: 88 éves korában 1893. nov. 19-én történt haláláig mintaképe volt a testi és lelki harmoniának.

TARTALOM.

I. Fejezet. *Pest és Pozsony*. 1836-1839. (Országgyűlési ifjúság pöre. – Wesselényi Miklós és Kossuth Lajos pöre. – 1839-40. országgyűlés. – Kibékülés 1840-ben. – Titkos bizottmány az ujonczok tárgyában. – Az országgyűlés berekesztése.)

II. Fejezet. *Négy év az udvari kancelláriánál*. 1840-1844. (A »Pesti Hirlap« alapítása. – Gr. Dessewffy Aurél. – 1843-44. országgyűlés törvényhozási eredményei: magyar nyelv, vallásügy. – Magyar Földhitelbank. – Politikai helyzet. – Adminisztrátori rendszer.)

III. Fejezet. *A budai helytartótanácsnál*. 1844-1846. (Alelnökség. – Metternich hg. – József nádor. – A helytartótanács személyzete. – Budai élet. – Gr. Széchenyi István v. b. t. tanácsos. – Tanulmányi bizottság. – Deák Ferencz a cenzuráról. – Változások az udvari kancelláriánál. – Búcsú a helytartótanáctól.)

IV. Fejezet. *Alkancellárság a magy. kir. udvari kancelláriánál*. Bécs, 1846-1848. (Hivatalfoglalás az udvari kancelláriánál. – A beteg nádornál. – István főherceg kir. helytartó. – Beiktatása. István főherceg körútja a hazában. – 1847-48. országgyűlés megnyitása. – Királyi előadások. – 1848. A pártok állása. – Királyi leirat. – Hangulat az országgyűlésenn. – Februári forradalom. – 1848 február vége. Gr. Apponyi Györgynél tanácskozás. – 1848 márczius 8. magyar udvari konferencia.)

V. Fejezet. *A forrongás napjai*. 1848 márczius 13-tól májusig. (Forradalom Bécsben. – Metternich herceg és Apponyi Gy. gr. lemondása. – Pozsonyi események 1848 márcziusában. – 1848 márcz. 15-17. – 1848 márcz. második fele; márcz. 25. és ápr. 2. értekezletek. – Jellasicz bánná neveztetése 1848 márcz. 25. – A horvát nemzeti küldöttség Bécsben. – Kossuth Lajos pénzügyminisztersége. – A népképviselői törvényjavaslat (1848. V.) ügyében tartott tanácskozás. – Határőrvidék. – A pesti nép három kívánata. – 1848 ápr. 5. – Az 1847-48. országgyűlés befejezése és az udvari kancellária felosztatása. – Ideiglenes rövid működés herceg Eszterházy Pál mellett. – Búcsúisztelgés István főhercegnél. – Ferencz Károly főherceggel való érintkezés.)

VI. Fejezet. *Csoór, 1848. máj.-decz. 2.* (Bécsi állapotok 1848 május havában. – Utazás hazafelé 1848. – Csoóri élet. – Jellasicz betörése. – Találkozás gróf Batthyány Lajossal Csoórott 1848 szept. 29-én. – Idéztetés Kállay Ödön kormánybiztos elé. – Gróf Zichy Ödön kivégzetése. – Táncsics Mihály támadása. – 1848 nov.-decz.)

(A függelék és a jegyzetek többségének elhagyásával.)

I. FEJEZET.

PEST ÉS POZSONY.

1836-1839.

(Országgyűlési ifjúság pöre. – Wesselényi Miklós és Kossuth Lajos pöre. – 1839-40. országgyűlés. – Kibékülés 1840-ben. – Titkos bizottmány az ujonczok tárgyában. – Az országgyűlés berekesztése.)

1836 nyarán – az 1832-1836. országgyűlés befejezése után – addig viselt kancelláriai udvari titkári hivatalomból Somssich Pongrácz királyi személynök mellé személynöki ítélőmesterré neveztettem. Bármily kitüntetés is volt ez rám nézve – alig 30 éves koromban – nagy aggodalommal foglaltam el birói széket a királyi táblán, mert ép most igen súlyos és fontos feladat várt eme testületre.

Ugyanis az országgyűlési ifjúság között a két Lovassy, Tormásy, Lapsánszky és többen az országgyűlés folyamán titkos társaságot alakítottak, s ebben, bármily ártatlan is volt eredeti céljuk, a felség személye és kormánya ellen sértő és bűnös nyilatkozatok történtek, s jegyzőkönyvbe foglaltattak. Titkos kém feladására, a nevezett ifjak elfogattak s ellenük a királyi fiskus fölperessége mellett az 1715. VII. törvényczikk² alapján a királyi tábla előtt felségsértési bűnvád indult meg. Az ilyenmű pörökben követendő eljárást törvény nem szabályozta; de ily pörök a királyi kuriának 1723-ban történt szabályozása óta nagyobb számban nem is kerültek elő. Minthogy az egész kurián nem volt egy biró sem, a ki ily pörökben valaha részt vett volna: úgy a királyi táblának, mint a kancelláriának irattárában őrzött régibb pöriratok nyomán kellett követendő eljárásunkra nézve vezérfonalat keresnünk.

A Martinovics-féle összeesküvés idejében a vádlottak ellen folytatott pörökből, rendeletekből és jegyzőkönyvekből kiderült, hogy a felségsértési pörök mindig titkos ülésekben, azaz a jurátusok távollétében tárgyalattak, a most megindítandó pörökre nézve is ez a gyakorlat követtetett, s az egész eljárás szorososan a régihez alkalmazkodott. Ezt a királyi tábla, noha a megyei gyűléseken ez ellen történt keserű kifakadások estek, annál jogosabban tehetette, mert a Martinovics-féle pörök elbírálása óta tartott hét országgyűlésen soha az akkori eljárás ellen felszólalás nem történt, sem pedig törvény nem szabályozta a módot. A felségsértéssel vádlottaknak a pör kezdete előtt történt elfogatása s védelmüknek a fogságból való folytatása meg amúgy is az 1715. VII. t.-czikk világos rendelkezésén alapult.

Noha a szelid jellemű királyi ügyigazgató: Beöthy Sándor épen nem akarta a vádlottakat különösen sujtani, s a pör előadója: Platthy Mihály, nádori ítélőmester is humanus, szabadelvű ember volt, mégis a felhozott adatok alapján – majdnem egyhangulag – bűnösöknek mondtuk ki a vádlottakat. Az 1715. VII. t.-czikk hozatala óta keletkezett s az országgyűlések által soha nem kontrovertált gyakorlat alapján halál és vagyonekbevitel helyett – több évi börtönbüntetésre ítéltettek. A királyi tábla ítéletét a hétszemélyes tábla is jóváhagyta.

---

² Az 1715. VII. t.-cz. 4. §-a alapján »az ügyek elbírálása s megvizsgálása közvetlenül a királyi felségre tartozván, az ő jószágos tetszésére marad fenn, hogy e szörnyű büntettet, ő cs. kir. felsége maga személyében, magyar tanácsosaival a hazai törvények szerint az országon belül avagy kívül kívánja megvizsgálni és ellátni.« V.ö. 1723. IX. t.-cz. 2. §.

Ezek az ítéletek az országban nagy elkeseredést szültek, s a megyegyűléseken ürügyül szolgáltak az ellenzéknek a kormány és a kir. főtörvényszékek ellen való keserű kifakadásokra. Egyes szónokok személyes sértésekre is ragadtatták magukat; ezért többek – gróf Ráday Gedeon, Lipovniczky Vilmos, Ambró – ellen becsületlenítési pörököt indított a királyi fiskus a kir. táblán.

Még nagyobb fontosságú volt és országszerte még élénkebb figyelemmel kísérték azon két pört, mely a királyi táblán a kir. fiskus fölperessége mellett báró Wesselényi Miklós és Kossuth Lajos ellen volt folyamatban. Ezek egyike már 1835-ben indult meg Wesselényi ellen, ki a szatmármegyei közgyűlésen tartott egyik beszédében a többi közt azt mondta: »a kormány kilencz millió ember (köznép) zsírját szívja ki«.³

Ez a nyilatkozat lázításként jelentetett föl a kormánynál és hosszas, érett megfontolás tárgya lön: vajon hűtlenségi vétket (crimen notae infidelitatis) képezhet-e a megyei gyűléseken, a szólásszabadság pajzsa alatt, elmondott beszéd?

Végre a szabadelvűségéről ismeretes Bartal György referendárius előterjesztésére, a halhatatlan, nagynevű József főherceg-nádor, a magyar érzésű kancellár, gr. Reviczky Ádámnak s a köztisztelőben álló államtanácsos Mailáth Györgynek egybehangzó véleménye alapján Wesselényi Miklósnak hűtlenségi pörbe fogatása a Hármaskönyv I. és II. részének 3. czíme és az 1723. IX. t.-czikk alapján elrendeltetett. Erre a nevezett magyar államférfiak soha el nem határozta volna, ha azt legbensőbb meggyőződésük szerint a »salus publica« nem kívánja s a hazai törvények szelleme nem engedi vala.

A pör a királyi táblán törvényes szokás szerint nyilvánosan tárgyalatott. Wesselényi szabad lábon védekezett. Wesselényi fiatal korom óta mindig különös szívességet tanúsított irántam, s én büszke voltam barátságára. Ezen bizalmas viszonyunk folytán sokszor fölkeresett és értekezett velem pöréről. Biztosra vette fölmentését, minthogy kérdéses nyilatkozatáról mindig azt állította, hogy az minden izgató szándok nélkül mondott »phrasis« volt, később pedig el is tagadta ezzel az akkor szokásos szójárással: »Dixit IUdaeus Apella«. Elvégre a pör ítélet alá bocsáttatván, 1839. év február 1-én került előadásra. A királyi tábla akkor, minthogy a kuria épületét a megelőző évi nagy vizáradás megrongálta, gróf Cziráky házában tartotta üléseit, s mert a terem jurátusokkal tömve volt, a hőséget alig lehetett elviselni. A kir. tábla tagjai teljes számmal gyűltek egybe. Mindnyájan – hosszas indoklás után – szavaztunk. Minden egyes szavazat után egy-egy jurátus elhagyta a termet, úgy hogy a városban szinte perczről-perczre tudták a szavazatok állását, s kombinálták a pör eldőltenek valószínű sorsát. A szavazás nagy tárgyilagossággal ment végbe és érezni lehetett, hogy a bírák nagy része csak sajnálkozva s mintegy törvényes kényszerűségből mondta ki az alperesre a »vétkest«. Az elnökségről és az előadóról ugyancsak nem mondhatnám ezt, mert maguktartása ingerültséget és személyes ellenszenvet árult el.

Két szavazaton kívül az egész királyi tábla, melynek tagjai közt Wesselényinek sok személyes barátja volt, kárhóztató ítéletet mondott. Fájó szívvel voltam kénytelen én is, a felhozott törvényes indokok alapján, báró Vay Miklóssal és gróf Nádasdy Lipóttal együtt e nézetben osztozni.

---

³ Ballagi Géza (i. m. 263. l.). [A nemzeti államalkotás kora] idézvén a vádlevelet, közli a szó szerinti szöveget: »Kilencz millió ember zsírját szívja (t. i. a kormány) s nem akarja, hogy a nemesség azokat segítse, hanem arra várakozik, hogy mostani állapotukban hagyatva, a nemesség ellen támadjanak s majd aztán ő szabadítsa őket meg«.

A másik híres ügy a kir. fiskus által Kossuth Lajos ellen megkezdett hűtlenségi pör volt, mely a »Törvényhatósági Tudósítások«-nak szerkesztése, terjesztése, a kormány elleni lázító szellemök, főként pedig ezen »tudósításoknak« a nyilvános legfelsőbb tilalom daczára történt további folytatása miatt indított meg a Hármas Könyv II. k. 3. címűs a 1723. IX. t.-cz. alapján. Miután Kossuth Lajos a pör megkezdése előtt elfogadott, mindenek előtt szabad lábra helyezését követelte; de ezen kérelme elvettétvén, a per a kir. táblán 1839. február 23-án került ítélet alá A jurátusok által képviselt hallgatóság ugyanoly érdeklődést tanúsított ezen pörnek a sorsa, mint a mint Wesselényié iránt. Kossuth törvénytelen cselekedeteit illetőleg azonban sokkal több volt a bizonyság, hogysen elítélése a kir. táblán élnékbv vitatkozást idézett volna elő. Teljesen a törvény szellemében jártunk el, midőn Kossuth Lajost több évi börtönbüntetésre ítéltük. A hétszemélyes tábla úgy a Wesselényi, mint a Kossuth-pörben hozott ítéletünket helyben hagyta.

Ezen ítéletek a megyei gyűléseken a legkeserűbb vitatkozásokat, s az országgyűlésre küldendő követeknek a szólásszabadság fentartása iránt adott kemény utasításokat idéztek elő.

A kormány szorosán a törvényes téren kívánt maradni. Noha híveitől és organumaitól megkivánta, hogy a megyegyűléseken ez ellenzék vádjai és gyanúsításai ellen erélyesen szólaljanak fel, mindazonáltal eljárása jogosultságának védelmét inkább csak az országgyűlésnek tartotta fönn, melyet a törvényes határidőre – három év mulva az utolsó országgyűlés berekesztése után – 1839 június 2-ik napjára Pozsonyba össze is hívott.

Az 1839/40-ki országgyűlés a magyar hongyűlések sorában a legfontosabbak, a legnevezetesebbek és eredményre nézve a legdúsabbak egyike. Sejthető volt, hogy azon a kormánynak nagy nehézségekkel kell majd megküzdeni. A magasabb kormányhivatalokban ezért több lényeges változtatásnak a szüksége állott elő.

Így a népszerűtlen Pálffy Fidél gróf helyébe, ki egyéb gyarlóságai mellett a magyar nyelvben is járatlan volt, a nagyeszű Mailáth Antal gróf, eddigi alkanczellár, lőn magyar udvari kanczellárrá. Az országbiró Cziráky Antal gróf s a királyi személynök, Somssich Pongrácz, kik az imént említett politikai pöröknek a királyi, illetőleg hétszemélyes táblánál történt elbírálásában mint elnökök működtek, nem akarván személyesen megjelenni az országgyűlésen, hol a kir. kuriának eljárására előreláthatólag keserű támadások vártak, Cziráky államministerré,⁴ Somssich államtanácsossá,⁵ s helyettük országbiróvá a köztiszteletben álló, nagyeszű és tudományú Mailáth György; kir. személynökké a nagyeszű, de kissé nyers modorú magyar kanczelláriai refendárius Szerencsy István neveztettek ki. A már nyolcz év óta üres primási széket Kopácsy József, veszprémi püspök foglalta el. A tárnokságot a nagytudományú és nagyeszű báró Eötvös Ignác, a kir. alkincstárnoksgot a tudós b. Mednyánszky Alajos, a koronaőrseget a derék gróf Keglevich Gábor és a jeles gróf Teleki József bírták. A püspöki karban Lonovics József csanádi püspök bámulatos eszével, tudományával és szónoki tehetségével meteorként fénylett, az alsó táblán pedig a sok jeles sorában Zsedényi Eduárd, Andrássy József, Zarka János, ifj. Mailáth György és Ürményi József, - kik úgy szilárd jellemüknél, mint elmebeli tehetségüknél és higgadt gondolkozásoknál fogva méltán soroztattak az ország kiváló férfiai közé, állottak a kormánypárt élén. Végre a felső táblán a már

---

⁴ Gr. Cziráky Antal Mózes 1841 júl. 13-án neveztetett ki.

⁵ Saárdi Somssich Pongrácz 1839. ápr. 9-én lett államtanácsossá.

megnevezett dignitáriusokon kívül a kormánypárt vezetőiként Dessewffy Aurél-t kell megemlítenünk, kit ész, tudomány és elragadó szónoklat Pitthöz tett hasonlónak, úgyszintén méltó barátait: br. Jósika Samu-t és gr. Apponyi György-öt, kik a világ bármely parlamentjének díszévé váltak volna. Ily rendkívüli szellemi erőkre támaszkodván, aggodalom nélkül nézhetett a kormány az országgyűlés elé, s nyugodtan várhatta becsületes és törvényes szándékai elismerését és diadalát.

Ezen az országgyűlésen én, mint nádori ítélőmester vettem részt, mely hivatalra József főherceg nádor nevezett ki Platthy Mihály-nak kancelláriai referendáriussá történt előléptetése után. Midőn a nádornak, ki kora fiatalságom óta mindig kegyével halmozott el, jóindulata emez újabb megnyilvánulását megköszöntem, azt válaszolta, hogy a jövő országgyűlése az én korabeli férfiakkal, kik közül többekkel szoros baráti összeköttetésben állok, jutván lényegesebb szerep, reményli, hogy ez a körülmény különben nehéz állásomon némileg könnyíteni fog. És valóban, noha a főrendi viszonyzatok szerkesztése az akkor már szabadabb és élénkebb vitatkozás mellett magában véve is nem könnyű feladat volt, oly elődök után pedig, mint: Aczél, Szentkirályi és Platthy, kiknek jeles dolgozatai annak idejében nagy dicséretben részesültek, még sokkal nehezebb lőn: mindazonáltal oly szerencsés voltam, hogy munkálataimmal nemcsak a kormánypárt helyeslését, de kiméletes írmodorommal a főrendi ellenzék elismerését is megnyertem.

Az országgyűlés az ellenzék és a kormánypárt feszültsége miatt, nehéz küzdelmek közt nyílt meg. A többség a királyi előadások kihirdetése után, ezeknek tárgyalását s a szokásos felirat fölterjesztését mindaddig nem akarta elhatározni, míg az ú. n. pesti sérelem orvoslására nem talál. Ezen sérelemnek az volt a tárgya, hogy gr. Ráday Gedeont, Pestmegye egyik követét, az ellene folyamatban volt becsületeségi per miatt a kormány az országgyűlésen való megjelenésétől eltiltotta. A tárgyalások ez iránt a két tábla közt hónapokig folytak, de sem a Zarka János indítványozta »Vasi záradék«, sem a két tábla elágazó véleményének régi gyakorlat alapján javasolt egyetemes fölterjesztése nem vezetett eredményre.

Végre a július 28-án leérkezett megnyugtató kir. leirat és Rádaynak a követségről történt önkéntes lemondása következtében, ezen sérelem további tárgyalása mellőztetett. Az első felirat nyolcz hó után: október 30-án, a királyi előadások tárgyában s azzal egyidejűleg (junctim) az országgyűlés kiegészítésére vonatkozó két más felirattal együtt felterjesztetett.

Míg a tárgyalások ez irányban folytak, az alsó tábla több más sérelemről és kívánatról is tanácskozott. Legnevezetesebb volt ezek közt a szólásszabadsági sérelem tárgyalása, mely a Wesselényi és Balogh János előtt indított hűtlenségi perek folytán már a múlt országgyűlést is foglalkoztatta, de a két tábla közt megegyezésre nem vezetett. A követi tábla tehát most, az ezen perekben időközben már meghozott ítéletek következtében a kérdéses sérelem orvoslását még nagyobb erélyvel sürgette. Szigorú birálatban részesült a királyi kuriának egész eljárása, úgy ítéleteinek alaki, valamint anyagi törvényessége tekintetében. Midőn a követi táblának ez irányban tervezett első izenete a kerületi ülésen elfogadtatott és tudomásul esett, hogy az ellenzék annak az országos ülésen bekövetkezendő tárgyalása alkalmával az ott jelenlevő kir. táblai tagok kemény megtámadására készül, a kir. tábla előzőleg értekezletet tartott, melyben a várható támadásokkal szemben követendő magatartásról tanácskozott. Egyik rész azt sürgette, hogy a legkisebb megbántás esetében az egész kir. tábla hagyja el az üléstermet; a másik hallgatást és türelmet javasolt, az elnöklő személyökre bízván jogaink védelmét.

Ezek úgy vélekedtek, hogy minden felszólalás mentegetődzésnek tekintethetnék, a mi bírói függetlenségünket és tekintélyünket csorbítaná. Én határozottan azt kívántam, hogy ha eljárásunk miatt megtámadtatnánk, a felhozandó vádak ellen ne azt hozzuk fel, hogy bírák és kir. táblai tagok vagyunk. E minőségben csak a magunk lelkiismeretének tartozunk felelősséggel. Védekezzünk, mint a követi tábla tagjai, kiknek a tanácskozásban való tényleges részvéte csak per non usum ment ki a szokásból, e minőségünkben vegyünk részt a tanácskozásban s igyekezzünk megcáfolni az állításokat. Ez a nézet azonban kevés pártolásra találván, abban állapodtunk meg, hogy mindegyikünk úgy járjon el, a mint azt legjobbnak tartja.

Ennek következtében elkészültem a várt vitára. Meg voltam győződve affelől, hogy ha szóhoz juthatok, előadásommal, ha különös tapsot nem is arathatok, mégis a tanácskozások mérgét és keserűségét legalább részben sikerül majd enyhítenem. Azonban a Mindenható végzéséből épen akkor – június 27. – halt meg első gyermekünk, s nekem fájdalomtól lesújtott nőmet anyjához, Pestre kellett kísérem. Az országos ülésben tehát, melyben kérdéses izenet tárgyalatott, nem vehettem részt és így szerény nézeteimet nem volt alkalmam előterjeszteni.

Az ülés a kir. személynök elnöklése folyamán tanúsított tapintatlan eljárása következtében is a legbotrányosabban, legzajosabbak egyike volt, annyira, hogy a kir. tábla ellen történt kiméretlen kifakadások és sértések egy királyi leirattal keményen megrovattak. Én ezekről csak Pestről visszatértem után értesültem. Pozsonyba érkezvén, József nádornál tisztelegtem. Ő a történeteket erősen rosszalva, azzal a hízegő nyilatkozattal fogadott, hogy én amaz alaptalan sértésekre semmi esetre sem hallgattam, de jogommal élve a téves felfogást felvilágosítani igyekeztem volna. Voltak azonban a főrendi táblán is olyanok, kik mint tabulae bárók és septemvirek a kérdéses perek elbírálásában velem együtt vettek részt, s mint a főrendi tábla tagjai a szóban lévő izenet tárgyalására s a főrendiházban folyt vitatkozásra befolyást gyakorolhattak. Ezekkel tehát közöltem mindazt, a mit a követi táblán elmondani akartam volt. Egyikök [gr. Nádasdy Lipót] eszméim nagy részét felhasználta, s így, noha más teremben, de mégis az ország hallatára elmondattott mindaz, a mivel eljárásunk törvényességét és bírói tisztünk független, hű teljesítését földeríteni kívántam. Erre azonban még egy más, váratlan alkalom is nyílt, mert a szólásszabadsági izenet, mint előbb említém, távollétemben kerülvén az országos ülésben tárgyalás alá, azt a főrendeknél egy más ítélmester adta elő, ki oly főrendi viszonzizenetet szerkesztett, mely beillett volna ugyan kemény ügyvédi szóváltásnak, de híjával volt a békülékenységnek. A nádor tehát felszólított, hogy én szerkeszszem meg újra a kérdéses viszonzizenetet. Bár a főrendi tábla tárgyalásán nem voltam jelen és így az ott felhozott indokokat nem ismertem, mégis kénytelen voltam ezt a munkálatot elkészíteni. Fölolvastván azt egy értekezleten, melynek tagjai Mailáth országbíró, Lonovics püspök, Dessewffy Aurél és Jósika Samu voltak, szerkezetem elfogadtatott s az előadó ítélmesternek felolvasás céljából átadatott. Később ezen tárgy előadása is kezeimbe került, de a kerületi izenetek az országos ülésekben mindig csak »maradjon«-nal fogadtatván el, s a főrendi ellenzék is többnyire csak az izenet egyszerű pártolására szorítkozván (mit némely, magyarul nem igen tudó mágnás ily szavakkal tett: »pártolok az üzenet«), a kir. tábla elleni újabb kifakadások elmaradtak s én nyugodtan vihettem az egyik táblától a másikhoz a tízszer váltott izeneteket és válaszokat.

A két tábla közötti feszültség engedett, de míg Wesselényi, Kossuth, Lovassy és társai fogva voltak, teljes kibékülésre számítani nem lehetett. Miután tehát a

törvénynek, a kérdéses ítéletek hozatalával s foganatosításával szabad folyása volt, az ítélőszékek tekintélyét pedig a kormány, az alsó tábla nevezetes kisebbsége s a főrendiház többsége erélyesen megvédélmezte és így az ítéletek ellen tervezett felirat országos határozattá nem válhatott: a higgadtan gondolkozó kormányférfiak minden igyekezetüket arra irányozták, hogy Ő Felsége az elítélteknek hirdessen bocsánatot, a többi még függőben levő pört pedig semmisítse meg. Ez által a két tábla közti bizalmatlanság s a törvényhozási munkák lassú haladása okának a megszűnését remélték. Legmunkásabbak voltak ebben az irányban a nagynevű nádor-főherceg, továbbá Mailáth országbíró, Jósika Samu és Dessewffy Aurél. A kancellár, gróf Mailáth Antal is szívesen hajolt e nézet felé, de különben is nem sok erélye lévén a bécsi nehézségek leküzdésére – s épen akkor betegeskedett is, Dessewffy Aurél volt a közbenjáró Bécs és Pozsony közt. Ő bírta rá Metternich herceget, a kormány akkori lelkét, hogy ezen szándékot a felségnél keresztülvigye, míg gróf Cziráky Antal államminiszter és Somssich Pongrácz államtanácsos azt minden módon megakadályozni igyekeztek.

Megérkezvén tehát a nyugtalanul várt s az ellenzék részéről alig sejtett legfelsőbb elhatározás, azt a nádor május 1-én tartott vegyes ülésben hirdette ki. Az eredeti irat, melyről a nádor az Ő Felsége által adott amnesztia szavait leolvasta, s mely szerint a politikai vétségek miatt elítélteknek a rájuk szabott büntetések elengedtettek, a függőben lévő pörök beszüntetése pedig elrendeltetett, birtokomban van, s mint magyar történeti ereklyét fogom megőrizni. A kihirdetés roppant lelkesedéssel fogadtatott, s az öröm és meglegedés oly zajosan nyilvánult, mint azt alig lehetett egyéb alkalommal tapasztalni. Örömkönnök ragyogtak a legkomolyabb arcokon, az egymástól oly távol álló pártvezérek kézzelrörítésekkel vontak fátyolt a multra. Az ellenzék főbb emberei, mint Deák, Klauzál, Bezerédy stb. becsülésükéről és rokonszenvedésükéről biztosítottak engem, sajnálkozásukat jelentvén ki a fölött, hogy az eddig fenforgó viszály miatt nem közeledhattünk egymáshoz. Midőn pedig a követi táblán, két országos bizottmányba neveztettem tagul s az elnöklő personalis nevemet felolvasta, harsogó éljenekkel és zajos helybenhagyással tiszteltek meg. Bocsánatot kérek, hogy ennek a megemlékezésével szerénytelenséget követek el, de ezen jelenet emléke annyira kedves előttem, hogy azt elhallgatni nem tudom.

Példátlan gyorsasággal haladtak ezután az országgyűlési munkálatok. A két tábla szorgalomban és kölcsönös engedékenységben vetekedvén egymással, rövid idő alatt a legfontosabb és legnagyobb jelentőségű törvényeket alkotta meg, melyek Bécsben is hamarosan szentesítették. Ebben az érdem oroszánrésze Deák Ferencz-et és Dessewffy Aurélt illeti, kik a két részről eredő szélsőségeket okos és mérsékelt közvetítéssel kiegyenlítették, a két tábla közt oly egyetértést hoztak létre, a mire annak előtte példa még nem volt. Így a kormány kívánta ujonczok is rövid idő alatt és nagyobb nehézségek nélkül megszavaztattak, miután az e részben fenforgó szükséglet, a két tábla részéről választott titkos bizottmányban elismertetett. A kormányrészről b. Lederer, táborszernagy,⁶ magyarországi katonai főparancsnok és

---

⁶ B. Lederer Ignác (1769-1849) magyarországi katonai főparancsnok, az 1838. árvíz alkalmával szerzett érdemeire való tekintettel az 1840. XLVI. t.-cz. leszármazóival magyar honfiusítást nyert.

Rousseau ezredes⁷ lőnek Pozsonyba küldve, hogy az említett titkos bizottmánynak a szükséges felvilágosításokat megadják. A jegyzői tollat én vittem.

Az értekezés magyarul kezdődött, azonban a nevezett két katona németül fejtette ki nézetét s így a tanácskozás önkénytelenül németre fordult. A jelen volt követek a legnagyobb méltányosságot és kíméletet tanusítván, oly folyékonyan és annyi könnyűséggel éltek (az öreg Palóczyt is ide értve) a német szóval, hogy bámulni lehetett ezen nyelvben való jártasságukat. Deák főként arra fektetvén súlyt: »ob der Zustand der Monarchia jener des tiefen Friedens sei?« (»Vajjon a monarchia a szilárd béke állapotában leledzik-e?«) Lederer tábornagy erre, hosszasan fejtegetvén az európai helyzetet, tagadólag volt kénytelen válaszolni. Ennek folytán a bizottmány az ujonczok megadását ajánlólag terjesztette az országgyűlés elé, a mely ezt azután – a részletek tekintetében hozott különféle határozatokkal – meg is szavazta.

Nemsokára ezután Ő Felsége az országgyűlés berekesztése és a törvények szentesítése céljából megjelent Pozsonyban, hol nagy lelkesedéssel fogadták. Midőn a szentesített törvényeket a vegyes ülésben fölolvastam és ezután az országgyűlés a két elnök szónoklatával berekesztetett, a követek, mágnások, hivatalnokok, világi és egyházi tagok közt oly barátságos, szívélyes hangulat uralkodott, hogy a mult keserűségek emléke szinte egészen elenyészettnek látszott. Egy új, boldogabb aerának küszöbén véltünk állni s a haza felvirágzásának hajnalát reméltük üdvözölhetni.

Ha a kormány az ország ezen kedvező hangulatát és az iránta mutatkozó bizalmat kellőképp felhasználja, s az ellenzék józan kívánatait méltányolva az okszerű haladás ösvényén a szükséges előkészületeket megteszi, a legüdvösebb reformok elébe nézhettünk volna a közelebbi országgyűlésen. Azonban a tétlen és beteges Mailáth Antal, ki a pessimismus egy nemével nézte a közdolgok menetét, s úgy a központi kormány tetteit, mint az ország magatartását gúnyoros modorban keserű élczekkel szerette ostorozni, a szó teljes értelmében semmit sem tett e cél érdekében, a kormány tevékenyebb barátinak unszolásait pedig szánakozó mosolylyal fogadta és törekvéseiket az ő személye ellen való áskálódásnak tekintvén, azokat közvetlenül vagy közvetve meghiusította.

Jegyzetek:

---

⁷ Rousseau Lipót Chevalier d'Happoncourt, vezérőrnagy (General-Feldwachmeister, a mint akkor nevezték) népszerű ember, sőt táblabíró is volt. 1848. Bécsben parancsnok, később Magyarországon nagyobb szerepet játszott a pacifikáció idejében.

II. FEJEZET.

NÉGY ÉV AZ UDVARI KANCELLÁRIÁNÁL.

1840-1844.

(A »Pesti Hirlap« alapítása. – Gr. Dessewffy Aurél. – 1843-44. országgyűlés törvényhozási eredményei: magyar nyelv, vallásügy. – Magyar Földhitelbank. – Politikai helyzet. – Adminisztrátori rendszer.)

Az 1841 utáni időszaknak egyik legközelebbi szemtanuja voltam, minthogy az országgyűlés befejezése után Ő Felsége által a magyar udvari kancelláriához tanácsossá és referendáriussá neveztettem ki. Ebbeli minőségemben, noha ezen kormányzék legfiatalabb tanácsosa valék, mégis a legfontosabb tárgyak előadásával bízattam meg, a kancellárral pedig folytonos érintkezésben voltam. Szakmám egyik tárgyát a könyvvizsgálati ügy és a hírlapok engedélyezése képezte. Így lényeges részem volt a híres „Pesti Hirlap”-nak keletkezésében is, mely a magyar közállapotok fordulatának egyik leghathatós tényezőjévé lett. A kancellár ugyanis megkeresett, hogy ez ügyet igyekezzem a kancellárián dülőre vinni, mert ha a kancellária az engedélyezést megtagadja, az ügyet Ő Felsége elé kellett volna terjeszteni, a hol az gróf Cziráky miniszter és Somssich államtanácsos indítványára okvetlenül kedvezőtlen elintézés nyer, pedig a kancellár a hirlap engedélyezését nagyhatású politikai számításnak tartotta, s azt minden áron sürgette.

Wirkner Lajos ugyanis azon volt, hogy Landerer Lajos pesti könyvnyomdásznak teljesítendő volna az a kérelme, mely szerint egy már meglévő és jelenleg senkitől nem használt hírlapi privilégium reá ruháztassék. Ez esetben t. i. sikerülne Kossuth Lajos-t, Luka Sándor közbenjárásával szerkesztőül megnyerni, minek azon előnye volna, hogy Kossuth dolgozatai cenzura alá kerülvén, tollának veszélyes irányától nem kellene tartani. Landerer a titkos rendőrségnek tagja lévén, ennek tudtával tette meg ebbeli lépéseit. Lényeges volt tehát, hogy a kancellária a dolog elé ne gördítsen akadályt. Előadói javaslatom következtében a kancellária azon az alapon, hogy nem új privilégium megadásáról, de csak egy már létezőnek átruházásáról van szó, Landerernek a privilégiumot megadta és ő azután lapja szerkesztőjéül Kossuthot nyerte meg. Íme ez volt Kossuth utóbbi nagy befolyásának és hatalmának alapja. Hogy a kormány számítása téves volt, kitűnt abból, hogy csakhamar a »Pesti Hirlap« életbe lépte után Mednyánszky Alajos br., a helytartótanács könyvbírálati hivatalának elnöke, azt jelentette a kancelláriának, hogy Kossuth cikkeit mérsékelni és módosítani nem lehet. Azokat a cikkeket veszélyes tartalmuk miatt, egyszerűen törölni kellene, mely esetben a lap illető száma meg nem jelenhetvén, a közönség mindannyiszor fölingereltetnék, annál inkább, mert Kossuth azt szokta tenni, hogy a pestmegyei közgyűlésen az eltiltott cikket felolvassa és sérelmét ily módon nyíltan is elpanaszolja. Midőn ez a hirlap keletkezett, Dessewffy Aurél külföldön tartózkodott, hol a magyar büntető törvénykönyv kidolgozására kiküldött országos választmány tárgyalásaiban leendő használat czéljából a különféle büntető rendszereket tanulmányozta. Ezen választmányban nekem kellett volna a jegyzői tollat vinnem, de referendáriussá történt kineveztetésem következtében a nádor ezzel a tiszttel Zarka János ítélmestert bízta meg. Dessewffy útjából hazatérvén, megdöbbenve tapasztalta azt a nagy hatást, melyet a közvéleményben a Kossuth

lapja keltett. Nem sokat törődve a veszély elhárítására vezető utak felett, s nem kérve másoknál segítyt, midőn azt önmagában föltalálta: ugyanazon eszközökkel akarta a bajt orvosolni, mint a melyekből ez keletkezett. Átvette tehát 1842-ben egy addig keveset olvasott hirlap szerkesztését s azt „Világ” cím alatt a józan konzervatív, vagyis mérsékelten haladó nézetek közlönyévé tette. Vezércikkei, melyek bámulatos eszmekinccsel, éles logikával, széles tudománnyal és utolérhetetlen dialektikával kérlelhetetlenül ostromozták Kossuth tévtanait, azoknak elburkolt lázításait leleplezték és lapja forradalmi irányát erélyesen megtámadták, nagy benyomást költöttek. Ha a lángeszű Dessewffy e lap vezetését még egy ideig folytathatta volna, alighanem fordulatot idéz vala elő az ország lakosai nagy részében, mely élvezettel olvasván Kossuth nagy ügyességgel szerkesztett dolgozatait, öntudatlanul szívta be az azokban lappangó forradalmi mérget.

Dessewffy, ki e lélekfeszítő munka mellett még a büntető törvénykönyv kidolgozásában s a pestmegyei gyűléseken is élénk részt vett s ott Deák Ferenczcel, Klauzálal és Bezerédyvel, itt pedig Kossuthal és Nyáryval naponként a leghevesebb küzdelmeket vívta, nem sokáig bírta ezt az emberi erőt túlhaladó küzdelmet s virágzó korban áldozatává lőn nemes buzgalmának. A gyöngye test, a lelki erők túlfeszítése következtében összeroskadván, Dessewffy Aurél, a legszebb remények közepette, a haza és a király kipótolhatatlan veszteségére s minden pártszínezetű hazafi osztatlan, mély fájdalomra, rövid betegség után, ideglázban kimult.

Dessewffynél nagyobb ésszel és szellemmel nem találkoztam. E mellett kedélyes, derült ember volt; a mások véleménye iránt ritka türelemmel viseltetett. Kora fiatalságom óta legszorosb barátság fűzött hozzá, mit éltem egyik legszebb vívmányának tekintek. Rövid idő múlva európai hírnű államférfiú válik vala belőle s genialitása a század legnagyobb férfiai sorába helyezte volna.

Áldás legyen emléken.

Legközelebb ismét országgyűlést hívtak össze, mely nem kecsegtet kedvező kilátásokkal, mert gr. Mailáth Antal kancellár az 1840-iki országgyűlés befejezése alkalmával mutatkozott lelkesülést, a pártok közeledését s a kormány iránt ébredő bizalmat nem használta föl. Az ellenzéknek, Kossuth folytonos izgatásai mellett, mindinkább növekedő bátorsága a mérsékeltebbeket csaknem teljesen leszorította a közélet teréről, s így többnyire kormányellenes választásokra és megyei utasításokra, valamint Batthyány Lajos vezetése mellett, erős főrendi ellenzékre van kilátás.

A magyar kancellárián az országgyűlésről érkezett tárgyakat egy bizottmány (commissio diaetalis) készítette elő és terjesztette a felség elé. Ennek előadója egy kancelláriai referendárius volt. 1830-tól mostanáig Bartal György volt a diétalis referens, kinek magyar publicisztikai ismereteivel és klasszikus tollával senki sem mérkőzhetett. A közelgő országgyűlésre Bartal betegeskedése miatt nem akarta többé elvállalni ezt a tiszteletet. Más referendáriust kellett tehát ezen tiszttel megbízni. A választás rám esett.

1790-ben nagyatyám Pászthory Sándor, később fiumei kormányzó, utána idősb Mailáth György, 1825/27-ben Markus Ignác és Madarassy püspök, 1830-ban Eötvös Ignác br., azután mostanáig Bartal György voltak a diétalis referensek, kiknek nyomdokaiba lépni vajmi nehéz volt és azért nagy aggodalommal néztem – ily jeles elődök szerény utódja – feladatomból.

A mily parányi törvényhozási eredménye volt ezen országgyűlésnek a multhoz képest, oly roppant munkahalmazt idézett elő a kancellária diétalis bizottmányában

az országgyűlésről érkezett indítványok, feliratok és törvényjavaslatok nagy tömege. Itt csak néhány nevezetesebb tárgyat említek fel.

A magyar nyelv használatára vonatkozó javaslatot a kancellária nem pártolta egész terjedelmében, mert a nem magyar nemzetiségek részéről mutatkozó ingerültség óvatosságra intett. Minthogy a magyar országgyűléseken alkotott törvények századokon át latin nyelven keltek, s csak 1836 óta jelentek meg a latin és magyar szöveggel, a kancellária, kivált Horvátországra való tekintettel, időelőttinek tartotta a tisztán magyar szövegre leendő áttérést. Kizárólag Metternich herceg érdeme, hogy az országgyűlésnek abbéli végzése, mely szerint a törvények ezentúl csak magyarul szövegeztessenek, jogerőre emelkedett. A miniszteri konferencián ugyanis határozottan sürgette, hogy a nyelv dolgában mindent, a mit az ország jogosan követel, egyszer és mindenkorra meg kell adni azért, hogy ezen kérdés tárgyalása, mely annyi keserűséget idézett elő, valahára befejeztessék. Metternich hg. ezen nézete a felség és a főhercegek által elfogadtatván, az ország ebbeli élénk óhaja még ezen országgyűlésen teljesült. Sok fáradsáimnak és tapasztalt kellemetlenségeimnek legszebb jutalmát abban lelem, hogy az első, tisztán magyar nyelvű törvények a felség és a kancellár nevei mellett az én szerény nevem aláírását is magukon viselik.

A másik igen fontos tárgy a vallás ügye volt, mely már három országgyűlésen hosszas, keserű vitákra adott alkalmat, de csak ezen a diétán sikerült az elágazó nézeteket egy törvényjavaslatban és országos feliratban összeegyeztetni.

Tömerdek régiebb és újabb adatot kellett ezen alkalommal a kancellária irattárában felkutatnom, a midőn azt az érdekes tapasztalatot is szereztem, hogy a protestánsok jogainak alaptörvényét alkotó 1790. XXVI. t.-cz. egy magyar főpapnak: Batthyány bibornok, hg.-primásnak, köszöni létrejöttét. Az országgyűléshez menesztett első leiratot e tárgyban én szerkesztettem, de ezt az ellenzék gyanúsításokkal fogadta, a püspöki kar pedig örvendett, hogy a felség által megadott engedmények törvénynyé nem váltak. Midőn pedig e tárgyban a második felirat fölterjesztése került napirendre, a felség nem az általam tervezett válaszleiratot, hanem Lonovics csanádi püspök szerkesztette leiratot hagyta helyben s ennek alapján keletkezett azután a vegyes házasságok kötését, az ezekből származó gyermekek vallását és a protestáns vallásra való áttérést szabályozó törvény.

Nagy fáradságba és az osztrák kormányférfiakkal, különösen a pénzügyek élén álló Kübeck báróval folytatott hosszas és élénk vitákba került azon törvényjavaslat legfelsőbb jóváhagyása, mely egy magyar földhitelbank fölállítását tárgyalta. Az ország elismerésére számítottunk, midőn az ezen ügyre vonatkozó kir. választ annyi nehéz küzdelem után kibocsátottuk. Mily nagy volt tehát csodálkozásunk, midőn megértettük, hogy az országgyűlési ellenzék, ezt a kedvező kir. elhatározást azon alaptalan gyanúból nem fogadta el, mert attól félt, hogy a kormány nevezvén ki a bank hivatalnokait, ezzel vesztegetések és a kormány híveinek jogtalan segélyezései szándékoltnak, - a mi pedig soha senkinek eszé ágában sem volt. Így tehát az ország egyik leghőbb kívánata, kizárólag az ellenzék bizalmatlansága miatt nem teljesült. Nem örült ennek senki jobban, mint Kübeck, ki, azt gondolván magában: »diesmal und nie wieder« a bécsi bankot és állampapírokat most már féltett vetélytársaitól: a magyar záloglevelektől megmentve látta.

A mondottak igazolják, hogy a kormány az ország méltányos kívánatait kész lett volna teljesíteni, de az ellenzék többségben lévén⁸, szélsőségekre ragadtatta magát.

Az országgyűlés tárgyalásainak meddősége, a törvényhatóságokban mindinkább terjedő szabadosság s a konzervatív pártnak az ellenzékétől való folytonos megtámadtatása, a komolyan gondolkozó alkotmányos férfiakban súlyos aggodalmakat keltett az ország jövőjére nézve. Így lőn, hogy mind az alsó, mind főként Apponyi György gróf vezérlete alatt a felső táblán egy szilárd, tekintélyes kormánypárt alakult, mely a legjelesb fiatal tehetségeket számítván soraiban, mindenekelőtt azt követelte, hogy a kormány lépjen ki tehetetlenségéből, s szorosán megmaradván a törvényesség határai közt, a király jogainak szerezzen nagyobb érvényt, a mellőzhetlen teendőkre nézve pedig a kezdeményezést vegye kezeibe. E törekvésében közvetve a kancellár, Mailáth Antal gr. ellen mindinkább növekedő bizalmatlanság jelensége is fölismerhető volt. A központi kormányhoz, ú. m. Lajos főherceg-, Metternich hg.- és Kolowrat gróf miniszterhez a konzervatív mágnások és követek, de még ellenzéki tagok, jelesül Eötvös József br. részéről is érkezett számos emlékirat, levél, terv és szóbeli panasz, úgy hogy a kancellár hitele és befolyása az udvarnál is mindinkább csökkent. Ily körülmények közt Mailáth Antal állásának tarthatatlansága, Apponyinak a magyar kormány élére leendő helyzetetésének a szüksége, s az egész magyar kormány gépezetének – in capite et membris – azaz a kancellárián, helytartótanácsban és a főispáni karban leendő regenerációja mindinkább hangos kívánattá lett.

A készülődésben lévő változásokban a legfőbb tényező Metternich hg., ki a magyar alkotmány sértetlen fentartását őszintén kívánja, de egyúttal annak időszerű kifejlését s az osztrák örökös tartományok érdekeivel való megegyeztetését mellőzhetlennek tartja. A mutatkozó rendtelenségeket és zavarokat nem az ősi intézménynek, hanem annak tulajdonítja: »weil Ungarn – az ő szavai szerint – gar nicht regiert wird. Es muss daher die Autorität der Regierung vor Allem wieder hergestellt und durch diese mit Unterstützung einer gemässigten Parthei der Weg der zweckmässigen Reformen thatkräftig betreten werden.«⁹ Másik tényező Gervay államtanácsos, egy középszerű tehetségű férfiú, ki azonban a felségnek és miniszterének különös bizalmát bírja, s teljesen Wirkner Lajos, magyar udvari kancelláriai tanácsos befolyása alatt áll.

A készülő változások előjele volt, hogy a kancellár egy elnöki irattal tudtomra adá, hogy Ő Felsége egy titkos bizottmányt nevezett ki, elnökévé őt, tagjaiul pedig Jósika Samu báró, erdélyi udvari kancelláriai tanácsost és engem rendelt ki; míg

---

⁸ Deák Ferencz a nemesség megadóztatásának el nem fogadtatása miatt a zalamegyei követtséget visszautasította s nem hathatott elvtársaira. A naponként növekedő ingerültség, kivált pedig az országgyűlési hallgatóság és ifjúság rakoncátlansága, - mely a legbotrányosabb kihágásokra adott okot, - minden józan reményt megghiúsított.

⁹ »Mert Magyarországot éppenséggel nem kormányozzák. Mindenekelőtt a kormány tekintélyét kell helyreállítani s ezáltal egy mérsékelt párt segedelmével a szükséges reformok útjára komolyan kell lépni«. Cziráky Antal Mózes gr. megjegyzéseiben így ír: »Ha árvíz fenyegeti a mezőt, még az ár előtt kell töltésekről gondoskodnunk. Ha ma nem gondolunk vele, holnap már elkésünk. Magyarországot izgatott szenvedélyek, a demokrata láz korbácsolta pártszenvedély vad vize ássa alá. Lázadnak a tekintély ellen s minden módon a királyi jogok megszorítására és gyöngítésére törekszenek »venit extrema dies et inevitabile tempus«. Az erős, bölcs kormánynak addig, míg ráér, teljes erővel kell jogai védelmére gondolnia.«

tollvivő Pazziuzzi Mihály titkár lón. A titkos bizottmánynak az volt a feladata, hogy az iránt tegyen javaslatot, illetőleg készítsen tervezetet: mily irányban és mily eszközökkel kelljen a kormánynak Magyarországon működni, hogy a konzervatív párt támogatásával a kormány tekintélye ismét helyreállíttassék. Ennek világosan ki nem fejezett, de előttünk ismert értelme az volt, hogy a főispánok állandóan megyéjükben lakjanak, a megye kormányzatát tényleg vezessék, és így a kormánypárt megszilárdítására törekedjenek. A kancellár már eddig is kapott fölülről több megrovást, a melyekről előttem gúnyosan akkép nyilatkozott: »az egyik várban lőnek, a másikban nem félnek.« Azonban az említett tikos bizottmánynak – akarata ellen való váratlan megalakítása még pedig oly kérdések megvitatására, melyekben az ő eljárásának rosszalása is benn foglaltatott, s a minek szanalása az ő hivatása lett volna, állásának szilárdságára nézve mégis kétségeket támasztott benne.

A javaslat készítésével én bizattam meg. Terjedelmes munkálatot dolgoztam ki, melyben a kormányzat s a közigazgatás fogyatkozásaira való tekintettel, megjelöltem ama módokat, miként lehetne ezen, a fennálló törvények s a fennálló törvényes gyakorlat keretén belől segíteni. Jósika Samu báróval közölvén dolgozatomat, észrevételeit s nézeteit is figyelembe vettem. Szeptember havában azután a kancellár elnöklete alatt összeültünk. Hosszas tanácskozás után megállapodtunk egy közös javaslatban, melyet a felség elé terjesztettünk, s melynek az a veleje: a magyar kancellária és helytartótanács tekintélye helyreállítandó, a főispánok a megyékben állandóan lakni tartozzanak és hogy adminisztrátorokat kell kinevezni.

A kancellár magatartása ezen tanácskozásaink folyamán igen ingerült volt, s nem titkolta a célba vett intézkedések hasznos eredménye iránt táplált kételyeit. Midőn pedig a személyek kijelölésére került a sor, kiket Ő Felségének az egyes állásokra javaslatba hoztunk, gúnyos és keserű élceivel még saját családja tagjait sem kímélte.

Ez volt az utóbb annyi heves párttusára alkalmat szolgáltatott ú. n. adminisztrátori rendszernek (melyet az ellenzék Kreishauptmann – systemának gúnyolt) a genezise, mely pedig jó, alkotmányos, hazafias, törvényes szándékból származott.

Pozsonyba ezalatt az országgyűlés szenvedélyes jeleneteknek vált színhelyévé. Az ellenzék túlfeszített igényei a legüdvösebb törvényjavaslatok létesülését megghiúsíták, sőt még a legkedvezőbb kir. rezolúciók is (mint a vallás ügyében és a bank dolgában) visszautasítottak. Ily körülmények közt a diétának üdvös eredményre nem lehetett számítani. A kormány legmeghittebb emberei tehát az országgyűlés mielőbbi befejezését sürgették. Végre a kormány elhatározta az országgyűlés 1844 november 13-án történendő berekesztését.

A törvények összegegyeztetésére és szentesítésére, a kancellárral és Bartallal Pozsonyba mentünk, hol még az alsó tábla legszenvedélyesebb végzéseinek: ú. n. az adó megtagadásának (mely azonban utóbb mégis megszavaztatott), a védegyelet keletkezésének, a kormány iránti bizalmatlansági szavazatnak, voltunk tanúi. Károly főherceg, mint kir. biztos rekesztette be a 13 hónapig tartott és nem nagy eredményeket feltüntető hongyűlést, miután előbb még föleskette a megválasztott két koronaórt: Ürményi Ferenczet és Vay Miklós bárót.

Előtte való napon adatott ki Ő Felségének előbb említett javaslatunkra adott kézírata, melyet, ha becsületes szándékunk szerint sikerült volna végrehajtanunk, az ország csakhamar meggyőződött volna, hogy nem az alkotmányos jogok

megszorítása vagy éppen a gyűlölt osztrák kormányzati rendszernek szabad hazánkba való erőszakos beillesztése volt ama rendszabályok célja.

Az országgyűlés nagy ingerültségben oszlott szét, s az ellenzék vezetői: Batthyány Lajos gróf és Kossuth Lajos, főként a védegyelet tagjainak szaporításával igyekeztek az országot folytonos ingerültségben tartani s a kormány ellen izgatni. A védegyeletnek tagadhatatlanul szeparatiztikus iránya volt, a miért is a központi kormány ezen egyelet keletkezését és terjedését nagy aggodalommal szemlélte, minthogy az Magyarországnak az örökös tartományoktól való közgazdasági elkülönítését célozta.

Apponyi György gróf alkancellárrá neveztetett ki,¹⁰ mi az ellenzékénél, mely benne a legszilárdabb jellemű, nagyeszű, köztiszteletben álló, kitűnő és félelmes ellenét látta, ingerültséget, Mailáth Antal gr. kis pártjában pedig hatalma végpercei közeledése iránt fölmerülő aggodalmat, végre a régi bürokráciában keserű panaszokat idézett elő. Apponyinak, az akkor 32 éves tabulae bárónak ezen szokatlan, gyors előléptetése, a hivatalos rangsor lassú lépcsőzetén haladni szokott régi hivatalnokok szemében megfoghatatlan volt és sokan azt személyök mellőzésének tekintették. Hasonló volt ehhez br. Jósika Samu, erdélyi kancelláriai tanácsosnak, az erdélyi kancellária alelnökévé történt kineveztetése, a mi azért történt, mert az erdélyi kancellár, Nopcsa Elek, egy Mailáthnál is tétlenebb öreg úr alatt Erdélyben a kormányzat és igazgatás szinte pangásba jutott s így a nevezettnek nyugalmaztatása határozott szükségé vált.

---

¹⁰ 1846 ápr. 8. 6228. sz. a. Apponyi Gy. gr. kinevezésében Metternich hgnek mondhatni döntő szerepe volt, a ki a hatáskörök elkülönítését a magyar főhatóságoknál is sürgette és a vezető elemek regenerálását sürgette. V. ö. Cziráky A. Mózes iratai VII. »Regimen in Hungaria« Vay Miklós is szóban volt, mint possibilis alkancellár.

III. FEJEZET.

A BUDAI HELYTARTÓTANÁCSNÁL.

1844-1846.

(Alelnökség. – Metternich hg. – József nádor. – A helytartótanács személyzete. – Budai élet. – Gr. Széchenyi István v. b. t. tanácsos. – Tanulmányi bizottság. – Deák Ferencz a cenzuráról. – Változások az udvari kancelláriánál. – Búcsú a helytartótanáctól.)

A régi törvényes tekintélybe visszaállítandó magyar királyi helytartótanácsnak a hivatása lévén, hogy az új rendszernek egyik lényeges tényezője legyen, a vezetésre fiatalabb erőket kerestek.

Mérey Sándor országos főbiztossági igazgatót és helytartótanácsi alelnököt, nyugalmazták, Mednyánszky Alajos br., a tudós magyar publicista, az udvari kamara alelnöke s a tanulmányi bizottságnak s az ezzel összekapcsolt középponti könyvvizsgáló főhivatalnak (Commissio Studiorum cum centrali Censurae Collegio unita) elnöke pedig meghalt.¹¹ A főherceg-nádor javaslatára Ő Felsége Mérey helyére Vay Miklóst, Mednyánszky helyére engem nevezett ki, s úgy történt, hogy 1844 december 20-án, 38 éves koromban a helytartótanács alelnökévé, a tanulmányi bizottság és könyvbírálóhivatal elnökévé s egyúttal Ő Felsége valóságos belső titkos tanácsosává lettem. E minőségemben a helytartótanácsnál Apponyi György gr. (ki Bécsben az új kormányrendszert képviselte s kihez engem a rokonelvek, valódi tisztelet és hű barátság kötelékei fűztek) hazafiúi, nemes, üdvös szándékainak legkészebb előmozdítójává lettem. Budára költözésem előtt Metternich hg. meghivatott ebédre. Ebéd után a kormány szándékairól, elveiről és jövő irányáról, valamint a külügyekről, különösen az akkor bonyolódott svájci viszonyokról nagy részletességgel szólt. Búcsúzáskor a magyar ügyekre vonatkozó aforizmákat¹² ajándékozta nekem, reáírván ajánlását.

Ezen munkából világosan kitűnt, hogy Metternich nem ellensége alkotmányunknak és nemzetiségünknek, sőt annak erős istápjá volt. Ő volt az akkori osztrák államférfiak közt utolsó, igaz, józan barátja Magyarországnak.

---

¹¹ 1844. jún. 17. Galgócson. Mednyánszky Alajos br. v. b. t. t. mint a m. kir. udv. kamara alelnöke, a helytartótanács tanácsosa, a mellett Nyitra vármegye főispánja és Trencsénmegye adminisztrátora volt. 1844. a mk. udv. kamara elnöke volt, de e tisztelet csak rövid ideig tölthette be.

¹² Aphoristische Bemerkungen über die ungarischen Zustände zu Ende des Jahres 1844. Metternich hg. iratai. VII. 51. I. A herceg ez emlékiratát kora kiválóbb konzervatív férfaiival közölte. Megvan Cziráky Antal Mózes iratai között, ki erre ugyancsak megtette reflexióit. Közölte Széchen Antallal, s Apponyi Györggyel, Jósika Samuval s bizonyára többekkel is. Dessewffy Emil 1850-ben a bécsi »Lloyd«-ban közzé tette s ez akkor – mikor Magyarország provinczializálása megkezdődött – nagy feltűnést keltett mindenfelé. V. ö. Metternich hg. iratai VIII. 77., 237. I. »Was ich darin sagte, wurde von beiden (t. i. az akkori kormánytól s a konzervativéktól) gebilligt, was nicht anders sein konnte, weil ich die Wahrheit sprach. Die Thätigkeiten der Regierung und ihrer natürlichen Stützen hat meinem Wunsche nicht entsprochen, weil von beiden Seiten Fehler begangen wurden und das UEBen schon tief im Lande eingewurzelt war«.

A helytartótanácsnál igen nehéz hivatás jutott osztályrészemül. Egyrészt a köznevelést és közoktatást (mely akkor a haladott kor és tudományok magasabb igényeihez képest újra szervezendő volt) hanyatlott állapotából jobb útra és állásra vezérelni, másrészt az akkor alig felállított könyvbíráló és vizsgáló főhivatalnak esélyes kormányzása által az ellenzéki sajtónak naponként növekedő merészségét és lázító irányát korlátozni és a mérsékelt sajtó üdvös hatását istápolni, a konzervatív törvényes elveknek és nézeteknek terjesztését s ezzel a kormány jóakarató, hazafias szándokait előmozdítani volt feladatam.

Hivatalom elfoglalása előtt a nádornál tisztelegtem s köszönetemet fejezvé ki neki, ő azt kegyeskedett válaszolni: »Lieber Szögyény, Sie haben mir nichts zu danken – der Mench steht sich am nächsten« – (»Kedves Szögyény: Ön nem tartozik nekem köszönettel – az embernek maga felé hajlik a keze«) ezen nyilatkozással azt akarván kifejezni, hogy az ő állása érdekében kívánta oldala mellé rendelésemet.

Ekkor harmadízben álltam a nagy nádor egyenes főnöksége alatt: egykor mint pestmegyei t. főjegyző, később mint nádori ítélőmester, s most mint a helytartótanács alelnöke. Ő kitüntető kegyes bizalmával szerencsételtetett. Gyakori érintkezésem e nagy férfiúval, hódoló tiszteletemet, ragaszkodásomat s reám halmozott kegyeiért érzett örökös hálámat napról-napra növelte. Azért éltem legszebb vívmányának s legkedvesebb visszaemlékezésének tartom s fogom vallani mindig a vele átélt szoros hivatalos összeköttetésemet s azt a körülményt, hogy jóakaró kegyes figyelmére méltatott. Ő, az osztrák főherceg, Mária Terézia unokája, néhai Lipót császár fia, Ferencz császárnak fivére, a most uralkodó Ferdinánd császár és király nagybátyja, annyira azonosította magát Magyarország érdekeivel, hogy széles e hazában nálánál jobb magyar hazafi nem volt, s a részlehlajlatlan történelem őt mint Magyarország legnagyobb nádorát és legkitünőbb államférfiát fogja majdan az utókorral megismertetni.

A helytartótanácsnál ekkor egészen új, s a nemzet életében igen jelentékeny időszak kezdődött. Az alig berekesztett országgyűlés óta a helytartótanács mindennemű belső és külső levelezése és ügykezelése ugyanis a latin helyett magyarrá változott. Intézkedéseinek nagyobb köre és hatálya nyílt meg. Ez oknál fogva ezt a testületet majdnem teljesen újjá kellett szervezni. Az elnökséget: a nádor, Keglevich Gábor gróf tárnok, a jó hazafi és a legkedélyesebb férfiak egyike, Vay Miklós br., a koronaőr és országos biztossági főigazgató, nekem fiatal korom óta kedves barátom és az én csekélységem képviselte.

Tanácsosok voltak a jeles Somssich Pál, a lovagias Fiáth Ferencz, a geniális Stálhy Ignác, a kitünő eszű Babarczy Antal, a tudós Schedius Lajos, a derék Török Bálint gr., Nyéky Mihály, Szentiványi Vincze, a megyei dolgokban jártas Dubraviczky Simon, a városi ügyekben otthonos Havass József s végre a jeles Szaniszló püspök.

A tanulmányi bizottság és könyvbíráló hivatal tagjai közül a nagytudományú Czech Jánost, az öreg Spányik Glyczér piaristát s a szép tehetségű Beke Kálmánt emelem ki.

A helytartótanács üléseiben, - többnyire a nádor személyes elnöklete alatt – a tanácskozások teljes szabadsággal s nagy méltósággal folytak. Hazafiságban, törvényes és alkotmányos tevékenységben mindnyájan versenyezni igyekezvén, valódi élvezet volt annyi jeles tehetség mellett működhetni.

A tanulmányi bizottságnál és könyvbírálati főhivatalnál is (melyek csak néhány év előtt szerveztettek, s melyeket elődömnök: Mednyánszky Alajos bárónak halála után, tulajdonkép nekem kellett rendszeres irányban megindítanom), pontosan és

szorgalmasan folytak a dolgok. A hirlapok bírálata sok alkalmatlansággal és kellemetlenséggel járt. Minthogy azonban kellő mérséklettel jártam el, s minden szükkeblúséget kerültem, ezen nehézségekkel is meglehetősen eredménnyel sikerült megküzdenem; sőt gyakran a liberális lapoknál is szigorúbban kellett eljárnom a konzervatív sajtóval szemben, mely mint ügyetlen barát (különösen Liphay Sándor »Nemzeti ujsága«)¹³ gyakran több bajt, mint hasznot okozott.

Ezen év (1845) október havában tölt el 50-ik éve, hogy a nádor kir. helytartó képében Magyarország élére került s a helytartótanács ennek – kebelében leendő – ünnepélyes megülnését elhatározta. A nádori jubileum országos megülnését azonban a felség rendelete folytán a jövő évre halasztották.

A helytartói jubileum csupán ünnepélyes isteni tiszteletből és egy helytartótanácsi nyilvános, ünnepélyes ülésből állt, melyen kegyeletes érzelmeinket csinos beszéddel Keglevich tárnok fejezte ki. Az öreg nádor (huszárezredének egyenruhájában (ugyanabban, melyet 50 év előtt viselt) fölötté kedélyes, kegyes magyar szónoklattal válaszolt. Ez volt első nyelvünkön elmondott beszéde, melylyel mindnyájunkat könnyekig meghatott. Ezen ülésre ő fenségét egy küldöttség hívta meg, melynek én voltam a vezetője és szónoka. Ekként én is szerencsés voltam e nevezetes hazai ünnepélyen cselekvőleg venni részt, s a nádor előtt tolmácsolni azon mély tisztelet, hála és ragaszkodás érzelmeit, melyekkel iránta az egész haza, de főleg én voltam eltelve.

Az ünnepélyt díszebéd fejezte be a nádornál, ki azután a jelenlevőkkel a legfesztelenebbül társalgott.

Bécsben a főispánoknak és adminisztrátoroknak az új elvek szerint való kineveztetése most volt folyamatban. Kijelentvén a főispáni állásnak más aktuális hivatalal való inkompatibilitása s a főispánoktól a megyéjükben való állandó lakás követeltvén, azokat, a kik magukat ennek alávetni vagy más hivatalaiktól megváltni nem akartak, a megyei kormányzástól fölmentettek s helyükre más főispánokat, esetleg adminisztrátorokat neveztek ki. Ezen eljárás sok szuszceptibilitással s nehezteléssel találkozott, részint azért, mert Mailáth hívei ezt – mint állítólag Apponyi rendszerét – elvileg ellenezték, részint mert sokan hiúságból és mellékes nézetekből valódi vagy képzelt magánérdekeiket a közérdeknek alárendelni nem tudták. Ez, valamint némely nem szerencsés választás (mit Apponyi nagyon jól tudott és érzett, de a dolog sietős volta miatt csak ideiglenesen és kénytelenségből tett) nem utolsó oka volt ezen tisztán törvényes, üdvös rendszer korai bukásának.

A budai társadalmi élet sok élvezetet nyújtott nekem, mert házam a helytartótanács tagjainak, a fővárosokban megfordult főispánoknak és adminisztrátoroknak s más konzervatív férfiaknak gyűlőhelye volt. Nap nap után a legjelesb egyének társaságában, részint komoly, részint derült és kedélyes beszélgetés közben igen kellemesen töltöttük el az estéket. Mindezt nagyrészt Apponyival való szoros baráti összeköttetésemnek tulajdonítottam, mert volt tudomásom arról a cselszövő alattomos áskálódásról is, melyet irigység, nagyravágyás és befolyás után való vágy szőtt ellenem. Ez főképp akkor kezdett tevékenyebben s észrevehetőbben jelentkezni, midőn Apponyinak kancellárrá való kinevezése lévén kilátásban, szóba jött, hogy

---

¹³ A »Nemzeti Ujság«-ot – mely 1840 jan. 1. indult meg – Hindy J. szerkesztette, 1844-től gr. Majláth J. és Kovacsóczy Mihály, 1845-től kezdve Ilucz Oláh János. Megszűnt 1848. ápr. 26. V.ö. Szalády: A magyar hirlapirodalom stat. 1780-1880. Budapest, 1884. Szőgyény László itt bizonyára Liphayt, csak mint cikkírórt érti, mert ez a »Nemzeti Ujság«-ot nem szerkesztette.

az ő helyére alkanczellárrá vagy Szerencsy István helyett personálissá Ő Felsége engem fog kinevezni.

Ez utóbbi kombináció csakugyan komoly szándékában volt Apponyinak és egyedül irántam való szives barátságától tudtam – hosszas és élénk levélváltás után – kieszközölni, hogy a személynöki állás elvállalásától megkíméltek.

Nagy benyomást tőn ekkor gr. Széchenyi Istvánnak val. belső titkos tanácsossá és a helytartótanácsnál alkotandó közlekedési bizottmánynak elnökévé történt kinevezése, mert a független, nagy hazafi az által, hogy épen Apponyi kormánya alatt vállalt hivatal, ezen kitűnő államférfiú elveivel és irányával való egyetértését tényleg bevallotta az ország előtt.

Széchenyivel, már kora fiatalságom óta bizalmas barátságban lévén, ez most az ő hivatalos állása folyamán előállott kollegiálitás révén még inkább növekedett; bizottmánya személyzetének megválasztásával is főként az én tanácsommal élt.

A tanulmányi bizottság élén való állásom ezalatt mindinkább megszilárdult s megfeszített munkásságunknak sikerült a már évek alatt tárgyalás alatt állott elemi tanodai rendszert végmegállapításra s az új gymnasiumi és egyetemi rendszert is felsőbb jóváhagyás elé terjeszteni. A nemsokára ezután felállított József-ipartanodának megnyithatására szükséges további intézkedések megtétettek, az elemi iskolák állami segítése előkészítetett s több királyi tanítóképző intézet tökéletesebb szervezetet nyert, több ily püspöki intézet létesült, a József-ipartanoda pedig végre megnyílt. Ha egyéb javaslataink a felső tanintézetekre nézve a bécsi államtanácsban fenn nem akadnak, ezeket is jobb és a közkivátnak megfelelő állapotban adhattam volna át jelenlegi hivatalomtól való megválásomkor utódomnak.

Deák Ferencz e napokban meglátogatott, s a cenzura felől így nyilatkozott: »a cenzurának elvi ellensége vagyok, s azért nem azt, a mit a cenzura töröl vagy eltilt, de azt, mi a cenzura létezése miatt nem iratik, sajnálom«.

A politikai dolgokban jelenleg a főispáni utasítások kidolgozása a legfontosabb feladatunk. Ebben egyedül a törvényt és a Mária Terézia alatt kiadott utasítást követjük, mit a nádornak hozzám intézett sajátkezű s irataim közt meglévő levele is tanúsít; azonban a kor és a változott körülményekhez képest, mégis némi módosításokra és új rendelkezésekre is volt szükség, a nélkül azonban, hogy a törvény rendeletétől és szellemétől eltértünk volna. 1846 ápr. 8-án Apponyi Györgyöt alkanczellári állásából másodkanczellárrá léptették elő, Mailáth pedig egészségi tekintetből egy évi szabadságot kapott, mi csak átmenet volt, hogy majdan Apponyi neveztesse ki kanczellárrá. Tényleg át is vette a kanczellárság összes teendőit, s Mailáth Olaszországba utazott.

A kanczellár, kivált most, a legnehezebb és legfontosabb ügyekkel volt elhalmozva, s miután az újonnan felállított elvek szerint Apponyi minden törekvésének arra kellett irányozva lennie, hogy a kormánynak a közlő országgyűlésen törvényes úton és módon a két táblán többsége legyen, ennek előkészítése és megszerzése oly sok munkát és súlyos gondokat okozott, hogy mindezekben segítségre volt szüksége. Minthogy Bedekovich Lajos br. az első alkanczellár, már idősebb, s az új rendszernek amúgy is ellene volt, helyére, illetőleg egyelőre második alkanczellárnak engem hozott Apponyi javaslatba Ő Felségénél, a ki engem október 11-én ez állásra kegyelmesen ki is nevezett.¹⁴

---

¹⁴ 1846. 247. eln. udv. kancz. sz. (Orsz. Itár) hivatalból okt. 22-én publikáltatott. Apponyi a kinevezésről okt. 11-én értesíti Szögyényt a következő igaz barátságra valló sorokkal: »E

E hivatal kitünő és fényes a mostani időkben. Az a körülmény, hogy azt alig 40 éves koromban értem el, nagy és szokatlan előléptetés volt. Bár aggódva néztem nehéz feladat elé, kegyeletes érzésekkel eltelve készültem elfoglalásához, mert boldogult édes atyám 1825-ben elődöm volt abban; de örömmel is tekinthetem a feladat elé, mert közvetlen munkatársává lettem Apponyinak, kihez őszinte tisztelet és meleg barátság csatol. Mihelyt kineveztetésem közhírré lett, a helybeli hatóságok küldöttségileg, id. Mailáth György országbíró, Keglevich tárnok, Szécsen Miklós kincstári elnök, Kopácsy primás, Lonovics püspök stb. személyesen üdvözöltek, illetőleg búcsúztak tőlem.

A tanulmányi bizottságtól abban az ülésben búcsúztam, melyben Czech János, első ülnök az egész testületnek egyrészt távozásom felett való sajnálatát, másrészt előléptetésem felett örömét fejezte ki. Legmeghatóbb volt azonban rám nézve az egész helytartótanácsnak – in corpore – nálam való megjelenése Széchenyi István gr. vezérlete alatt, ki irántam való megbecsülhetetlen, szíves hajlamát tanusítandó, e feladatot nem akarta másnak átengedni. A nagy férfiú oly ékes, nyomatékos s reám nézve hízegő szavakkal fejezte ki a helytartótanács irántam való rokon érzelmeit, hogy ezt a jelenetet éltem legszebb perczei s legbüszkébb visszaemlékezései közé sorozom. Széchenyi, a nagy hazafi, a régi dikasztériális rendszer s a pusztá formalitások nyilt ellene bizonyára nem kölcsönzi oda személyét és szavait rideg tisztelkedésnek oly férfi irányában, a kit ő becsülésére és rokonszenvére méltónak nem tart.

Széchenyi szónoklatára én is hosszabb beszéddel válaszoltam, melyben a helytartótanács iránti tiszteletemet és hálámat tolmácsoltam és elfoglalandó új hivatalomban követendő eljárásom alkotmányos irányát jeleztem.

Este a helytartótanács tagjai tiszteletemre búcsúlakomát rendeztek a nemzeti kaszinóban. Közel 100-an vettek abban részt, mert a fővárosból és a vidékről számos konzervatív elvokont is meghívtak s a lakoma a kormány mellett tüntetés is akart lenni. Először az ország bírása Id. Mailáth György emelte reám poharát, ép oly jeles és velős mint előttem felejthetetlen szavakkal; követték őt Széchenyi István, Somssich Pál s mások, kiknek pohárköszöntői már általános politikai elvekre és pártunk irányára is vonatkoztak.

---

pillanatban vettem a legdicsőbb, legszebb rezolucziót, melyet túlradó örömmel tudatok veled: procancellariussá lettél.«

IV. FEJEZET.

ALKANCELLÁRSÁG A MAGY. KIR. UDVARI KANCELLÁRIÁNÁL.

Bécs, 1846-1848.

(Hivatalfoglalás az udvari kancelláriánál. – A beteg nádornál. – István hőherceg kir. helytartó. – Beiktatása. István főherceg körútja a hazában. – 1847-48. országgyűlés megnyitása. – Királyi előadások. – 1848. A pártok állása. – Királyi leirat. – Hangulat az országgyűlésen. – Februári forradalom. – 1848 február vége. Gr. Apponyi Györgynél tanácskozás. – 1848 márczius 8. magyar udvari konferencia.)

Alkancellárrá neveztetésemmel Teleki Ferenc gr. és Bartal György kancelláriai referendáriusok mellőzésben részesültek. Mindkettő jó barátom, Bartal pedig egykor előljáróm, utóbb 1840-44-ig kollégám, régebben mesterem, tanácsadóm és mindig példányképem volt.

Kineveztetésem után azonnal írtam mindkettőnek s kértem, hogy új állásomban, melylyel a forgandó sors főnökükké tett, ne vonják meg tőlem régi barátságukat és hajlamukat. Erre ők igen szívélyesen válaszoltak s biztosítottak rokonézelműkről és istápolásukról.

Apponyi november 14-ét tűzte ki az alkancellári hivatalomba leendő beiktatásom napjául. Ez nyilvános, ünnepélyes tanácsülésben történt, melyre sokan a Bécsben lakó magyarok közül is megjelentek. Az esküt Bartal olvasta föl előttem. Eskütételem után Apponyi kitűnő, nyomatékos magyar beszéddel iktatott be székembe, melyre én szintén magyar beszéddel válaszoltam; elveimet s jövő működésem irányát őszintén, de minden szerénységgel bevallván s mindazokat, kik kineveztetésemmel sértve érezhették magukat, lehetőleg engesztelni igyekezvén. Ülés után Teleki Ferencz gr. vezetése alatt az egész kancelláriai testület megjelent nálam. Teleki üdvözlő szavaira adott válaszomban az ő és Bartal önmegtágadásáért meleg hálámat nyilvánítottam.

Apponyi beszédében és az én válaszomban az az említésre méltó, hogy ezek voltak a kancellárián nem latin, de magyar nyelven mondott első szónoklatok. Ezt mi, mint bevallott nemzeties érzésünk természetes következményét tekintettük. Miután én a kancelláriai tanácsülésekben az előadás és tanácskozás alkalmával is kirekesztőleg magyarul szóltam és azt használtam – az expedíciókra nézve már a törvény rendelkezett – Bécsben pengetni kezdték: dass Apponyi und Szögyény die ungarische Hofkanzlei magyarisieren. (»hogy Apponyi és Szögyény a magyar udvari kancelláriát magyarosítják«).

Deczember elején néhány napra lementem Budára, s miután a nádor egészségi állapota javult, tisztelegtem is nála. Betegszobájában, a pamlagon fekvve találtam a jó öreg urat, ki sokáig magánál tartott s bizalmasan értekezett velem a hazai és bécsi dolgokról. A helytartótanácsnál kinevezendő utódom s több más tárgy felett kívánta nézeteimet meghallgatni, s magának rajzónnal sok jegyzést tett.

Ekkor láttam utoljára a nagy férfiút, ki hazánk alkotmányának hű öre és védnöke volt. Ekkor nyitak meg előttem utoljára azon ajkak, melyekről annyi bölcseséget s

oly meleg hazafias érzelmeket hallott nyilvánítani honunk. Ekkor fejezhettem ki utoljára hálámat neki, ki kora fiatalságom óta atyai jóságú uram és pártfogóm volt.

Karácsonykor ismét Budára utaztam; már ekkor a nádor élete nagy veszélyben forgott. Nem mehettem többé hozzá, de tisztelegtem István főhercegnél, ki atyja betegsége miatt jött le Prágából Budára. Könnyekig hatott rám a nagy beteg súlyos állapota. Nem jó benyomást tón rám a nádor legközelebbi környezetében tapasztalt egykedvűség, midőn a hazát fenyegető pótolhatatlan veszteség máris küszöbön állt.

Alig érkeztem vissza Bécsbe, megjött a nádornak január 13-án bekövetkezett halála híre, mely mindnyájunkat mély szomorúsággal és bánattal töltött el.

Első gondja volt ekkor Apponyinak, hogy István főherceg neveztesse ki királyi helytartóvá, mit a felsőbb körökben jelentkező tetemes akadályok daczára, néhány nap alatt, Ő Felségénél ki is eszközölt.

Apponyi e részben is csak az ország kívánságát és igaznak vélt érdekeit tartotta szem előtt. Az akadályok, melyek e részben fennforogtak, nem tőle, de felsőbb köröktől s magától István főhercegtől eredtek. Utóbbi sokáig épen nem, s azután is csak a hatalma tágítására célzó lényeges feltételek és nagy anyagi javadalmas mellett akarta a helytartóságot elfogadni. A felsőbb körök ellenzésének legyőzése egyrésztől, a túlságos követelések mérséklése másrésztől, kizárólag és egyedül Apponyinak volt hazafias érdeme.

1847 márczius havában Bedekovich nyugalomba vonúlt s helyére engem nevezett ki Ő Felsége első alkancellárrá.

A nyári hónapok részint az országgyűlési előkészületekkel, részint István főherceggel való folytonos értekezésekkel töltek el. Apponyi e miatt két ízben is Prágába utazott, a hol a főherceg tartózkodott.

Nemsokára azután István főherceg Pestmegye főispáni székébe Ferencz József főherceg által ünnepélyesen beiktattott. A főhercegnek ekkor elmondott beszédét Apponyival együtt készítettük. Az a körülmény, hogy azt szabatos magyar kiejtéssel mondotta el, főképp pedig szeretetreméltó nyájassága mindenkit elbájolt. Eredetileg Albrecht főherceg volt erre a funkcióra kijelölve, de közbe jött betegsége folytán teljesítette ezt Ferencz József főherceg.

Megelőzőleg István főherceg körutat tett az országban Vay Miklós kíséretében; mindenütt nagy lelkesedéssel fogadtatott, de némely, talán nem egészen megfontolt nyilatkozata aggodalmakat gerjesztett.

Kopácsy József primás elhalálozván, a primási székre Lonovics csanádi püspököt akartuk kineveztetni, de ez a legmagasabb körökben támadt nehézségek miatt nem sikerült.

Szerencsy István főpohárnoki méltóságra emeltetvén, megüresedett a personális széke. István főherceg Zsedényi Eduárd kancelláriai referendáriust, Apponyi pedig Ürményi József tolnai főispánt akarta ezen fontos állásra kineveztetni, de a királyi helytartó a kancellár jelöltjét, ez pedig amazét ellenezvén, végre mindketten Zarka János kancelláriai udvari tanácsosban kompromittáltak, kit Ő Felsége perszónálissá kinevezvén, hitét – régi szokás szerint – a kancellária tanácsülésében tette le.

Az országgyűlés 1847 november 7. napján volt megnyitandó. Ehhez az ellenzék ereje teljes megfeszítésével készült. Apponyinak s vele az adminisztrátori rendszernek megbuktatása volt a kitűzött célja; míg ellenben Apponyi nemes, hazafias szándékkal az országban az alkotmányos, józan szabadságot akarta megszilárdítani s a törvényes rendet helyreállítani és ekkép a törvényes kormányzás

lehetőségét biztosítani. Egyúttal pedig önzetlenül arra törekedett, hogy az ország anyagi jólétét virágzó állapotra fejlessze.

A kormánynak a diéta megnyitásakor nemcsak a főrendek, de a követek tábláján is többsége volt. Apponyinak tehát alapos reménye lehetett, hogy nehéz küzdelmekkel ugyan, de végre mégis óhajtott sikert vívand ki. Igaz, hogy Kossuthnak Pestmegye részéről követte történt megválasztása, melyet megakadályozni nem sikerült, illetőleg melynek megakadályoztatását nem elég erélyesen, sőt tetemes hibákkal kísérelték meg, a nehézségek számát és súlyát növelte.

Ezen, sokaktól aggodalommal fogadott választás ellensúlyozására Széchenyi István, a nagy hazafi, Sopronban akarta magát követte megválasztatni, azonban Sopron örökös szegényére megbukott.

Széchenyi a választás után egyenesen Bécsbe jött s nálam megjelenvén, soproni fellépésének meghiusultát az előkészületek hiányosságával s elkésésével mentegette. Példáztatott, hogy miután Mosonyban a követválasztás még hátra van s ezen megyével a kormány a győri püspök s Albrecht főherczeg útján szabadon rendelkezik, ő az ottani követség elvállalására hajlandó volna. Ezt azonnal közöltem Apponyival s megállapodásunk következtében, cum jam proximus ardebat Ucalegon, írtam Sztankovits János győri püspöknek és Beke Kálmán kancelláriai udvari titkárt leküldtem Győrbe és Mosonyba, Széchenyi megválasztatásának az előkészítésére és lehető keresztülvitelére, a mi némi küzdelmek után sikerült is. Széchenyi az ő követi működéséhez, Kossuth ellensúlyozása tekintetében, sok reményt fűzött, mi azonban Apponyival együtt nem sokat vártunk attól. Széchenyi szándéka nemes és hazafias volt, de erejét felhasználni vagy nem akarta, vagy talán a körülmények súlya alatt már nem is bírta.

Ily nehéz konjunkturák közt ment le Apponyi Pozsonyba, az országgyűlés megnyitására, miután előbb első sorban a nádorválasztásra, azután pedig a reformakcióra vonatkozó királyi előadásokat egy István főherczeg elnöklete alatt tartott értekezleten megállapítottuk s a felség jóváhagyása alá terjesztettük.

Ezen királyi előadások s főként Ferdinánd királynak magyar trónbeszéde, mely csak néhány tartalomdús szóból állt, s végre Apponyi ékes és velős szónoklata, melylyel a királyi előadások átadását kísérte, fölötte jó benyomást tettek, s miután királyának szájából több mint 300 év után Magyarország ekkor hallott ismét magyar szót, a lelkesedés igen nagy volt.

István főherczeg a királyi kandidáczió felbontása nélkül – ugyanazon a napon, melyen néhai atyja is – egyhangúlag nádorrá választatott. E körülmény, valamint a kormány egyéb intézkedéseinek kétségtelen nemzeties iránya folytán, Apponyinak, - kinek mindez kizárólag volt érdeme, - állása megszilárdulni látszott. Az ellenzéki követek is, ú. m. Szentkirályi Móricz, Lónyay Menyhért, stb. bizalommal közeledtek hozzá s többféle tervet közöltek vele abban az irányban, hogy a kormány és a köztük fennforgó meghasonlás kiegyelíttessék, sőt még Kossuth is megjelent nála, a nélkül azonban, hogy nézeteikben közeledtek volna egymáshoz.

Apponyi visszatérvén Bécsbe, örömmel tapasztaltam, hogy ő elég derült kilátásokkal várja a dolgok fejlődését, bár én vérmes reményeiben teljesen osztozni nem tudtam.

Kossuth nemsokára ezután a követi táblán előhozta az adminisztrátori rendszert s ennek állítólagos törvénytelenységét akarván bizonyítani, annak megszüntetését kérő feliratot indítványozott.

Ezen indítvány ellen a követi táblán a kormánypárt sok észszel és erélylyel lépett föl s az csak néhány szavazatnyi többséggel nyert. A felső táblán pedig a rendeknek ezen izenetét visszautasították.

1848 elején nőttön-nőtt a két párt közti elkeseredés és úgy a diétán mint a törvényhatóságokban az adminisztrátori rendszer volt az agitáció tárgya. Azonban még az ellenzéken is voltak többen, a kik a túlzások veszélyes következményeit sejtették. Szentkirályi Móricz pesti, Lónyay Menyhért beregi, Pázmándy Dénes komáromi követek, Lónyay János, Lónyay Menyhért atyja, beregi főispáni helyettes, - felajánlkoztak Apponyinak, hogy ha az adminisztrátori rendszer iránt az országgyűléshez megnyugtató királyi leirat érkezik, az ellenzékot majd lecsillapítani igyekeznek. Apponyi főleg Wirkner udvari tanácsos által is biztosítattván a kedvező sikerről, hitt ezen ígéreteknek; de én kételkedtem az eredményben, mert sem Lónyay Jánost, sem Wirknert nem tartottam elég ügyes politikai orvosoknak az ország mélyebben fekvő bajainak a megorvoslására.

Ellenben Apponyi saját nemes érzületének mértékével ítélvén meg elleneit is, megragadta ezt az eszmét s maga fogalmazott egy leiratot, melylyel az ország az adminisztrátori rendszer törvényessége, a megyék alkotmányos autonomiájának sértetlen fenntartása s a főispáni hatalomnak egészen a törvény rendelete szerint való gyakorlása iránt felvilágosítandó és megnyugtató lett volna. Ezt a leiratot Apponyi közölvén velem, abban több, tőle is helyeselt és elfogadott módosítást tettem, s miután azt még Szentkirályival és Lónyayval közöltük, kívánatukhoz képest állapítottuk meg a végleges szövegezést.

A leirat tehát ily formában került a rendek elé. Noha tisztán törvényes, alkotmányos és legjobb szándokú tartalma és célja volt, mégis a legkeserűbb megtámadtatásoknak és a kormány elleni kifakadásoknak szolgált alkalmul. Ennek az oka részben abban is rejlett, hogy Kossuth és Szemere megtudván a kancellár közt egyrészt, Szentkirályi és Lónyay közt másrészt folyt titkos értekezleteket, sértést láttak benne, hogy ők azokban nem vettek részt.

Kossuth és az intésétől függő megyei követek, úgyszintén többen, kik a kormánytól elpártoltak, s mindazok, kiket a hallgatóság és országgyűlési ifjúság naponként növekedő vakmerősége megfélemlített, s Kossuthal szembeszállni nem mertek, ezen leirat következtében a kormány rendszerét, elveit és irányát a legellenségesebb taglalás alá vették. Azt állították, hogy Magyarországot nem kormányozzák az 1790. X. t.-cz. értelmében, mely azt tartja: »Regnum Hungariae est Regnum independens, propriam habens consistentiam et constitutionem et ideo nulli alteri Regno obnoxium; nec ad normam reliquarum haereditariarum provinciarum gubernabitur« etc.; s az ország számára független nemzeti kormányt követeltek, sürgetvén, hogy az országgyűlésre a kormány részéről biztosok küldessenek, kik az országgyűlési tárgyalásokon részt vevén, a kormány érdekeit képviseljék.

Ezen végső eredményére nézve mérhetetlen hatású indítvány és a szenvedélyes tárgyalások mindinkább növelték aggodalmainkat. Apponyi erélyes jelleménél fogva, már komolyan foglalkozott az országgyűlés elosztatásának eszméjével, számba vette mindazon intézkedéseket, melyeket egyidejűleg foganatosítani szükséges volna, ú. m. a diéta elosztatása daczára esetleg együtt maradó s konventikulumot képezendő követek és mágnások elfogatása, a pesti »radikál kör« bezáratása, egy teljhatalmú kir. biztosnak katonai erővel leendő leküldetése, a megyei gyűlések tarthatásának ideiglenes felfüggesztése, stb. Apponyi mindezt velem közölvén, én azokat elvben nem elleneztem ugyan, de még koraiaknak

tartottam, miután csak minden szelidebb alkotmányos eszköznek siker nélkül való alkalmazása után véltem czélszerűnek, hogy ezen extremum remediumhoz nyúljunk.

A forradalom február 24-én (1848) Franciaországban kiütött, Lajos Fülöp lemondott és menekült, a köztársaságot kikiáltották. Érdekes, hogy Metternich hg., kinek Párisból ezt a hírt futár hozta meg, Apponyinak azt mondta, hogy ez már előre volt látható és hogy ezen eventualitás közte és Lajos Fülöp közt már régen beszéd tárgya vala. Ez utóbbi már akkor úgy nyilatkozott, hogy ha a francziák őt el is űznék, rövid idő múlva vissza fogják hívni és trónjára visszahelyezik.

Ezek az események az országban, de főképp az országgyűlésen, valamint Ausztriában, hol a népek századok óta abszolút kormány alatt élvén, szintén alkotmányos szabadságok után sóvárogtak, nagy és súlyos következményű benyomást költöttek. Kossuth és gr. Batthyány Lajos felhasználni sietvén a hatást, ugyanazon feliratba, mely az adminisztrátori rendszer megszüntetését tárgyalta, s melyet a főrendek még el nem fogadtak, most még azt a sürgetést is fel akarták vétetni, hogy az osztrák örökös tartományok részére alkotmányos szervezet adassék.

Ezekből nem volt nehéz annak az előrelátása, hogy az országgyűlés a törvényes tért elhagyni s a forradalmira átlépni készül. Sejthető volt, hogy a követeik utasításaik határait túllépi, s hogy Magyarországnak az örökös tartományoktól egészen különvált állása – habár egy koronás fő alatt, de a pragmatika szankció szellemével meg nem egyeztethetőleg – lesz a cél. Látni való, hogy ezen szeparatistikus eszmék naponként terjednek. Apponyi most már az országgyűlés feloszlását komolyan tervezte, annál inkább, mert a nádor az országgyűlést nem vezette kielégítően, a kormánypártot nem istápolta, s mert az országgyűlési ifjúság féltelensége miatt, a szabad szólam immár szinte teljesen lehetetlenné vált, sőt a konzervatív követek és mágnások már-már életveszélyben is forogtak.

Február végén Apponyinál Jósika Samu, Dessewffy Emil, Szécsen Antal és Wirknerrel tanácskozást tartottunk, s ebben Apponyival együtt mindnyájan az országgyűlés azonnal való feloszlását tartották szükségesnek, míg én ezen fontos lépésnek ily könnyű és gyors elhatározását elleneztem, s indítványoztam, hogy mielőtt ezen messzeható lépést tanácsolnók Ő Felségének, ez iránt a magyar király törvényszerű tanácsosait, a nádort és az ország fődignitáriusait meg kell hallgatni.

Felhivattak tehát az illetők s márczius 8-án összeültünk a császári lakban, István nádor elnöklése alatt: Mailáth országbiró, Keglevich tárnok, Szécsen Miklós kincstári elnök, Széchenyi István, Apponyi, én, és mint tollvivő, Zsedényi Eduárd.

Apponyi – igen gyenge és beteges állapotában – az országgyűlés azonnal való eloszlását már nem hozta szóba, de egy leiratnak a fogalmazványát terjesztette a tanácskozás elé, mely leiratban az országgyűlés újabban követett törvénytelen és alkotmányellenes iránya miatt komolyan megintendő, s a törvénytelen útra leendő visszatérésre, nevezetesen a királyi előadások tárgyalására s a hallgatóság rakoncátlan viseletének fékezésére utasítandó lett volna; ellenkező esetben az országgyűlés feloszlása már most nunc pro tunc elhatározatván s kimondatván.

Ezen tanácskozás folyama alatt nagyon meglepett mindnyájunkat Széchenyi István azon javaslata, hogy miután a zavar Pozsonyban és az országban oly fokra hágott, hogy a segítség normális eszközökkel már nem lehetséges, rendkívüli módokhoz kell nyúlni és így a fenyegető forradalmat megelőzendő: küldje le Ő Felsége őt (Széchenyit) azonnal, - mert hitele és tekintélye még nem járt le egészen, de ennek sem ígér már sok időt, - mint királyi biztost az országgyűlésre s adjon neki teljhatalmat a rendekkel való alkudozásra. Ez volna – szerinte – az utolsó remedium.

Ez indítványt egyikünk sem pártolta. Határozatba ment tehát az elébb érintett leirat kibocsátása – cum comminatione dissolvendorum comitiorum.

Apponyi ezzel az eredménnyel nem elégedett meg s hatálytalannak tartotta azt. Már az értekezlet alatt olyannyira elgyengült s idegei annyira fölingerültek, hogy a tanácskozás berekesztése után azonnal ágyba kellett feküdnie, s erős láza családjának s mindnyájunknak nagy aggodalmat okozott.

Ez alatt a rendek Pozsonyban, a főrendi ülések tartásának felfüggesztése miatt, - mi az elnököknek: a nádor, országbíró és tárnok Bécsben időzése miatt történt, - nyughatatlankodván s a főrendeket a kérdéses izenetek és felirat mielőbbi tárgyalására sürgetvén: a nádor márczius 10-én lement Pozsonyba; előbb még Apponyit betegágyánál meglátogatta s velem az elvben megállapított leirat iránt értekezett.

Három nappal később ezután Bécsben kitört a forradalom. A szituáció teljesen megváltozott, s ama leirat többé ki sem bocsátatott.

V. FEJEZET.

A FORRONGÁS NAPJAI.

1848 márczius 13-tól májusig.

(Forradalom Bécsben. – Metternich herceg és Apponyi Gy. gr. lemondása. – Pozsonyi események 1848 márcziusában. – 1848 márcz. 15-17. – 1848 márcz. második fele; márcz. 25. és ápr. 2. értekezletek. – Jellasich bánná neveztetése 1848 márcz. 25. – A horvát nemzeti küldöttség Bécsben. – Kossuth Lajos pénzügyminisztersége. – A népképviselői törvényjavaslat (1848. V.) ügyében tartott tanácskozás. – Határőrvidék. – A pesti nép három kivánata. – 1848 ápr. 5. – Az 1847-48. országgyűlés befejezése és az udvari lanczellária feloszlata. – Ideiglenes rövid működés herceg Eszterházy Pál mellett. – Búcsúisztelgés István főhercegnél. – Ferencz Károly főherceggel való érintkezés.)

Már több hét óta hallatszott, hogy a városban titkos, nagy forrongás mutatkozik, hogy petíciók készülnek, s hogy az alsó-ausztriai rendek tartományi gyűlése megnyitásának napját tüzték ki a mozgalom kitörésének határidejéül. Mi azonban ezt csak kósza hírnek tartottuk, hogy a csöndes és kedélyes bécsi nép, a nyilvános és titkos rendőrség szigorú őrökde mellett, politikai mozgalmakra vetemedjék. Noha már meg is nevezettek a mozgalom élén álló férfiak – Bach, Hye és többen, - kik a pozsonyi ellenzékkel, különösen Kossuthal összeköttetésben és egyetértésben állottak, mégis bizton hittük, hogy a legkisebb kísérlet is azonnal könnyen elfojtható lesz, kivált miután Metternich hercegnek e részben legkisebb aggodalma sem volt; Sedlnitzky gróf a rendőrség főnöke pedig a csend és rend zavartalan fentartásáról gondoskodott.

Mennyire meglepett tehát, midőn márczius 13-án reggel ablakaim alatt szokatlan zajt hallok és nagy embertömeget látok a szomszéd utczában lévő tartományi országház felé sietni, hol az alsó-ausztriai rendek tartományi gyűlése volt megnyitandó. 11 óra tájban d. e. az úri-utcza (Herrengasse), Szt-Mihálytér (Michaelerplatz) és a császári lak tere olyannyira zsúfolva volt, hogy csak a bástyán át lehetett a kancelláriába jutnom. Útközben találkoztam Jósikával, ki a történhető mozgalmakra nézve, mindeddig a leghitlenebb volt. Kérdém őt: »quid ad hoc?« mire csodálkozva válaszolt, hogy meg nem foghatja, miként engedik ezt meg. Apponyi betegen feküdt, a történekről mit sem tudott, s neje [gr. Sztáray Julia], kit felkerestem, szorgosan titkolt előtte mindent, mi őt felingerelhetné.

Ezalatt az úri-utczán az országház (Landhaus) udvarán a leghevesebb szónoklatok tartattak. Kossuth Pozsonyban mondott beszédeit felolvasták, alkotmányt és sajtószabadságot követeltek. Dél-tájban puskaövések hallatszottak, számos sebesülés történt s a néptömeg » zu den Waffen, zum Zeughaus« (fegyverre – a fegyvertárhoz) kiáltások közt a fegyvertárhoz indult.

Ezzel megkezdődött a bácsi forradalom, mely estig a kormány gyöngesége s az által, hogy minden követelés teljesítésbe ment, a törvényes hatalmon tökéletesen győzedelmeskedett s a magyar országgyűlést, noha törvényes formák közt, de lényegében mégis a forradalmi térre rántotta.

Márczius 14-én Metternich hg. a nép sürgetésére állásáról lemondván, Apponyi, - ki már ekkor megtudta az eseményeket – s kinek, nagy örömeinkre, egészségi állapota is megjavult, elhatározta, hogy a kancellárságról lemond. A midőn ezt

velem közölte, arra kértem, hogy ugyanazon lépést nevében is tegye meg, mit meg is ígért. Később azonban fölmenvén a miniszteri konferenciaz büroájába, annak igazgatójától: Czillich Károly udvari tanácsostól megtudtam, hogy Apponyi csak a saját nevében nyújtotta be lemondását, melyet az udvar, akkori gyengeségében és rémületében, Apponyi kitünő személyének őszinte becsülése mellett, természetesen kedvetlenül, de az országgyűlési ellenzéknél ellene szenvedélyesen kitört ellenszenv következtében, elfogadott. Én erre megírtam lemondásomat, s átadtam Chillichnek, arra kérvén őt, hogy nyujtsa azt át Lajos főhercegnek. Azonban már délután a főherceg azon kívánságát nyilvánította előttem, hogy a kancellária vezetését – legalább egyelőre, ideiglenesen – vegyem át, mit, bár nem szívesen, de kivált Apponyi sürgetésére teljesítettem is.

Elterjedvén Pozsonyban a bécsi forradalomnak híre, Kossuth és Batthány befolyásának hatása alatt, minden eddigi terv és indítvány elejtetett s az 1790. X. t.-cz. szellemének ürügye alatt, a nádor, az országból távollevő király helyett, teljhatalmú kir. helytartósággal felruházott s az országban székelő felelős, független miniszterium kineveztetése sürgettetett. Ennek Ő Felségétől leendő kieszközlésére a nádor, a rendeknek szavát adván s annak elnyeréséhez állását kötvén: az említett követelések előterjesztésére a nádor vezetése alatt Bécsben megjelent egy nagyszámú országgyűlési küldöttség, melyet a bécsi nép nagy rokonszenvvel és lelkesedéssel fogadott. A vezetők terveik kivitelére nézve egymásnak segédkezet nyujtottak s egymást kölcsönösen támogatták.

Apponyinak ekkor már semmire sem volt befolyása s az országgyűlési kérelmek-és feliratoknak Ő Felsége elé terjesztésére állásomnál fogva most egyedül én voltam hivatva s a nádorral is folyvást érintkeznem kellett.

A nádornak, ki Apponyit nagyon tisztelte és becsülte, előadtam a kancellár lemondását, melyet ő sajnált, de az akkori körülmények közt mellőzhetlennek tartotta e lépést. Kértem a nádort, hogy Apponyi részére a Szt-István-rend nagykeresztjét eszközölje ki, mi által a király Apponyi kitünő szolgálatának méltó elismerését s személyének olyannyira megérdemelt becsülését nyilvánította volna.

A nádor meg is tette a javaslatot, de midőn ennek következtében Lajos főherceg Ő Felsége nevében ama renddel megkínálta Apponyit, ez deprekálta a kitüntetést, azt mondván, hogy nézete szerint ő ezentúl is urának, királyának többet használhat egyszerű visszalépésével, mintha állását a királyi kegy látható jelével hagyja el. Ismét egy újabb bizonyága ez Apponyi nemes önzetlenségének és fennkölt gondolkodásmódjának.

István főherceg elbeszélte nekem a Pozsonyban történeteket. Nagy sajnálkozását nyilvánította azon gyöngeség fölött, melyet az udvar a bécsi forradalommal szemben tanusított. Nem tartotta lehetségesnek, hogy miután még a felség személyes bátorságának fenntartására is egy zászlóalj gránátosnak kellett a császári várakban folyton fegyver alatt állnia, a magyar országgyűléstől, törvényes alakú kérelmére megtagadtassék az, mi az osztrák tartományoknak, a bécsi utcai forradalom követelésére megadatott.

Ezeket elmondván, egy magyar nyelvű királyi kézirati fogalmazványt adott át nekem, melyben Ő Felsége az országgyűlés főntebb említett kívánatait teljesíteni igéri. Hozzátette a nádor, hogy csak akkor mehet vissza Pozsonyba, ha ezen kézirat kibocsáttatik. Ha azonban Ő felsége abban a helyzetben van, hogy az országgyűlés kívánatát meg tudja és meg akarja tagadni, ő kész lemondani nádori állásáról s mint egyszerű tábornok elmenni oda, hová őt Ő Felsége küldendi.

12 órára udvari konferencia volt kitűzve. Mielőtt arra elmentem, sietve lefordítottam németre a nádortól átadott kézirati fogalmazványt.

A konferencián Lajos főherceg elnökölt. Mellette, mint prezumpatív trónörökös, Ferencz Károly főherceg ült. Jelen voltak rajtam kívül: Hartig gr. miniszter, Münchbellinghausen gróf, szövetségtanácsi (Bundestag) elnök, Windischgrätz hg., Mailáth Antal gróf miniszter, Jósika Samu b. erdélyi kancellár, s végre mint jegyzők: Czillich és Rosenfeld.

A főherceg a tanácskozást azzal nyitotta meg, hogy Apponyi lemondván, kancellár volna kinevezendő s ezen állásra Széchenyi Istvánt, Batthány Lajost vagy Vay Miklóst kellene meghívni. Erre én szólaltam fel s előadtam, hogy mielőtt a kitűzött tárgy tanácskozás alá vétetnék, kénytelen vagyok egy, a nádorhoz intézendő kézirát javaslatát benyújtani, melyet István főherceg pár órával ezelőtt azzal adott át nekem, hogy nevében azt ultimátumnak jelentssem ki, a melynek teljesítése nélkül ő Pozsonyba vissza nem térhet.

E nyilatkozatom nagy meglepetéssel fogatott. Lajos főherceg felolvastatván az egyik jegyző által a kézirati javaslatot, mely szerint a nádornak teljhatalmú királyi helytartóvá neveztetése s független felelős magyar miniszterium alakítása megígértetik: a konferencia összes tagjai, legerélyesebben Jósika és Rosenfeld (kinek, mint jegyzőnek, szólási joga sem volt), az országgyűlés kívánatainak a pragmatika szankcióval való összeférhetlenségét vitatták, s így a nádor által javasolt kézirátot, mely ama kívánatok teljesítését igéri, nagy hévvel elleneztek. Részemről a nádor kívánatának megtagadását most már nem tartván lehetőnek: a kézirát kibocsátását ajánlottam.

az értekezlet eredményre nem vezetett s végre Lajos főherceg meghagyta nekem, hogy a kézirati javaslatokat a kancellária dietalis bizottmányában tárgyaltsam, s ennek véleményét esti 8 óráig terjeszsem elő.

Azonnal összehívtam tehát Bartalt, Zsedényit és Torkost a kérdéses tárgy megvitatására.

Jósika is eljött, ő sem kívánta már a kézirát elvetését, csak enyhítését óhajtotta.

Ép tanácskozásunk alatt lépett be szobámba Vay Miklós, kit minthogy Pozsonyból jött, s az ottani konjunkturákat ismeri, azonnal megkérdeztem, hogy vajjon lehetségesnek tartja-e az országgyűlési kívánatok megtagadását vagy lényeges módosítását? Erre ő – bár azokkal maga sem ért egyet, - úgy a maga, mint az országbíró és a tárnok nevében határozott: *nem*-mel válaszolt. Megtagadás esetén ugyanis nem lehetne jót állani, hogy az országgyűlés a legszélsőbb eshetőségekre, esetleg még István főhercegnek királylyá kikiáltására ragadtathatná magát.

Ily benyomás alatt a kancelláriai bizottmány az országgyűlési kívánatok teljesítését és a nádor javasolta hozzá intézendő kézirát kibocsátását ajánlotta.

Az ez irányban teendő felterjesztést Bartal készítette el, s abban széleskörű magyar historiai és diplomatikai ismereteivel azt fejtette ki, hogy tulajdonkép már 1527-ben is, a most követeltek alapján és feltételével fogadta el Magyarország a Habsburg-ház uralmát, s hogy I. Ferdinánd is ily feltétel mellett lón királylyá választva.

Esti 9 óra tájban vittem el fölterjesztésünket Lajos főherceghez, a kinél a délelőtti konferencia tagjait ismét összegyűlve találtam. Fölterjesztésünk felolvastatván, előadtam, minthogy István főherceg csak a kért konczeszziók megadásával térhet vissza Pozsonyba, s az ország főzászlósai is azok megadását mellőzhetlennek tartják, magam is kérem a főhercegek és a konferencia beleegyezését.

Erre Lajos főherceg a nádort az értekezletre behivatá. A nádor nemsokára meg is jelent, s az elnöklő főherceg fölhívására előadta, hogymennyire sajnálja az országgyűlési tárgyalások ezen kedvezőtlen fordulatát; megvallotta, hogy ő a kért konceszszóiok keresztülviteléhez állását kötötte, hozzátévén: »negvallom, hogy talán hibáztam, a miért Öntől, kedves nagybátyám és Ő Felségétől, bocsánatot kérek, de én másképp nem tehettem s most már állnom kell szavamnak; egyébként kész vagyok állásomat Ő Felsége rendelkezésére bocsátani«.

Lajos főherceg erre nem fojthatta el neheztelését. Noha ritkán szólt és szótlanságáról ismeretes volt, felindultan azt mondá: »Te leszesz oka annak, ha Magyarországot elvesztjük«, mire Ferencz Károly főherceg is oda nyilatkozott, hogy mint prezumtiv trónörökös »beleegyezését nem adhatja«.

Ezekre a nádor nem válaszolt semmit, de előbbi nyilatkozatát sem vonta vissza.

Folytatván a tanácskozás, végre is a körülményekre való tekintettel a megtagadás lehetetlennek tartatott s egyhangúlag határozatba ment, hogy a kérdéses kézirat kibocsátása Ő Felségének ajánltassék, mi annyit jelentett, mintha már is jóváhagyta volna.

Ez volt ezen időben minden tanácskozásnak a folyamata és eredménye. Eleintén mindig megvolt a szándék a túlságosnak látszó kívánatok megtagadására, a messzemenő követelések visszautasítására, d erély és szilárd kitartás hiányában azután megadták mindazt, a mit a megfélemlítés, fenyegetődzés vagy az erőszak kicsikart.

Az említett értekezlet folyamán az kihivatott Windischgrätz herceg, a bécsi helyőrség parancsnoka, s azzal a hírrel tért vissza, hogy Zichy Edmund gróf arra figyelmeztette őt, hogy a pozsonyi ifjúság a császári lakot megtámadni szándékozik. Erre a herceg azt válaszolta: »nem fogom túrni, hogy a császári lakhoz még csak közeledjenek is, s megparancsolom, hogy ez esetben a rend és csend fegyveres hatalommal helyreállíttassék«.

A kérdéses hír azonban nem bizonyult valónak.

Az értekezlet bevégeztetvén, meghagyatott nekem, hogy a kézirat végszerkezetét és magyar szövegét állapítsam meg. Ez aztán Ő Felsége elé terjesztetvén s tőle aláíratván, a nádor levitte Pozsonyba s az országgyűlés nagy lelkesedéssel fogadta.

Sorban következtek ezután: az úrbériség és papi tized megszüntetését, a sajtószabadságot, a nemzetőrséget, az esküdtszékeket tárgyzó törvényjavaslatok. Mindezek legfelsőbb helyen jóváhagyattak.

Az említett törvényjavaslatokon némi czélszerűnek látszó javításokat és módosításokat tettem, de legfelsőbb helyen, azon a nézetten voltak, hogy azokat az országgyűlés úgy sem fogadja el s utóbb mégis majd engedni fog kelleni, azért azokat nem fogadták el, sőt Pillersdorf Ferencz br. az időközben nagy sietséggel megalakított osztrák felelős minsizterium elnöke, ezen törvényjavaslatokat, elég mérsékelteknek találta, állítván, hogy az örökös tartományok részéről alig lehet ily higgadt kívánságokra számítani.

Márczius végén újra benyújtottam Ő Felségének lemondásomat, de most sem nagyobb sikerrel. Lajos főherceg magához hivatván a legkedélyesebb kifejezésekkel biztosított Ő Felsége és fenséges családjának legteljesb bizodalmaról s kért, hogy ne hagyjam el őket. Én lévén már itt az egyedüli a régi hű magyarok közül, kivel bizalmasan szólhatnak, azt kívánta, hogy mivel az országgyűlési tárgyaknak a felség elé leendő terjesztésére – míg a kancellária fennáll, - kell valakinek ennek az élén állnia, legalább az országgyűlés befejezéséig maradjak meg

helyemen. E kérésnek, bár kedvem ellen, annál inkább engedtem, mert irányomban az országgyűlésen sem mutatkozott különös ellenszenv.

Márczius utolsó napjaiban felérkezett Pozsonyból a miniszterium iránti törvényjavaslat, mely a kancellária diétalis bizottmányában tárgyalatván, még Bartal véleménye szerint is, nevezetesen a pénzügyi és honvédelmi miniszteriumok tekintetében több módosítást igényelt. E mellett Bartal még a magyar kancelláriát is fenntartandónak vélte. Ily értelemben készült a kancellária fölterjesztése s az általa tervezett leirati javaslat. Azonban még mielőtt ezeket az udvari konferencia tárgyalása alá bocsátottam volna, elmentem István főherceghez s értekeztem vele a kérdéses javaslatnak veszedelmes hordereje iránt. István nádor maga is elismerte ezt s mindenre késznek nyilatkozott, a mit a monarchia érdekében megtenni szükséges. Abban állapodtunk meg, hogy a nádor tegyen Ő Felségének javaslatot, mely szerint elvetttévén az országos rendeknek a márczius 17-iki kézirat keretén túl terjedő kívánata, - minthogy azok ehhez előreláthatólag továbbra is fognak ragaszkodni, ez esetben a felség az országgyűlést oszlassa el. Így a már kierőszakolt konceszsziók önkényt elesnek, a felség ismét szabas kezét nyer. Ha ez megtörténik, korlátlan hatalmú királyi biztos küldessék ki elegendő katonai erővel és pénzzel az országba, hogy a törvényes rendet helyreállítsa. Ha azonban ez bármi okból nem volna lehető, nincs egyéb hátra, mint a felterjesztett törvényjavaslatok alapján gróf Batthány Lajossal alkudozni, kinek szándékát a nádor ép oly hazafiasnak, mint lojalisnak tartja, de hitelének és befolyásának hosszú tartamot már nem ígér.

A nádor ily értelemben tette meg javaslatát márczius 24-én, melynek eredetije megvan irattáramban s melynek fogalmazványa utóbb a forradalom alatt a nádori irattárból kivétetett s a hírlapokban eltorzítva közöltetett.

A felséghez intézett ezen emlékiratot a nádor nekem átadván, én ahhoz a magam részéről hasonértelmű felterjesztést csatoltam, melyben a fennforgó kérdéseket tüzetesen s terjedelmesen fejtegettem. Kértem Lajos főherceget, hogy ezen, question préalable-t, mely a legnagyobb fontossággal bír, a fent említett országgyűlési javaslat tárgyalása előtt vétesse tanácskozás alá. A főherceg ezen célra márczius 25-én nagyobb számú értekezletet hívott össze, mely az ő elnöklete alatt a következő tagokból állt: Ferencz Károly főherceg, Windischgrätz herceg, Ficquelmont külügyi, Kolowat gróf belügyi, Hartig gr. tárczanélküli miniszterek, Mayer von Gravenegg kincstári alelnök, Jósika és én, s végre Czillich, mint jegyzőkönyvvezető.

Ez utóbbi felolvasván a nádor felterjesztését és az enyémet, Lajos főherceg kérdezte gr. Ficquelmont-t, vajjon áll-e elegendő katonai erő rendelkezésre? azután a kincstári képviselőt, hogy van-e elegendő pénz? Mindketten határozott nem-mel feleltek. Az első a francia forradalomra és az olaszországi mozgalmakra, a másik a francziák ismert rossz állapotára hivatkozott és ezzel az érintett nagyfontosságú kérdés felett a tárgyalás most és mindenkorra bezárult.

Ezután a magyar miniszterium iránti törvényjavaslatra került sor, melynek tárgyalására, én – a főhercegek belegyezésével – az országbirót is felhívtam Pozsonyból, ki fel is érkezett; az utolsó perczben azonban, többek befolyása következtében, kik Majláthot kitünő tulajdonságai miatt ugyan tisztelték, de nem tartották elég erélyesnek, a főhercegek a konferenciában való részvételét nem óhajtották.

Nagynehezen kieszközöltem, hogy Mailáth végre mégis meghívott. A tanácskozás sokáig tartott s a kancellária véleményének elfogadásával ért véget, azonban több lényeges módosítást tettek rajta.

A leirat ezen értelemben küldetett Pozsonyba, a hol az országgyűlésen a legnagyobb kitörésekre adott alkalmat. Zsedényi, ki a leiratot mint diétalis referens írta alá s épen akkor néhány napra Pozsonyba ment, csak nehezen tudott az országgyűlési ifjúság felindulása elől menekülni.

Az országgyűlés eredeti javaslatának tökéletes helybenhagyását újra sürgetvén, ennek kieszközlésére a nádort, Batthyány Lajost, Széchenyi Istvánt, Deák Ferenczet és Eötvös Józsefet Bécsbe küldte, mert ezek voltak, Kossuth Lajossal, Klauzál Gáborral és Szemere Bertalannal együtt a miniszteri tárczák jelöltjei, noha még a miniszteriális törvény helybenhagyást nem nyert, s csak Batthyány volt miniszterelnöknek kinevezve.

Ferencz Károly főherceg, - mert Lajos főherceg már akkor elkedvetlenedve, mindinkább visszavonult a tanácskozásoktól – elhatározta, hogy az országgyűlési kívánatok tárgyalása, az említett miniszteri kandidátusok jelenlétében, az ő elnöklete alatt történjék.

Elkészítettem tehát a kancellária javaslatát s kértem a főherceget, hogy míg egyrészt az országgyűlési nézeteket az említett öt jeles férfiú képviseli, másrészt az ellenkező álláspontot csak én védelmezem: ennek szilárdítására Bartalt vagy Zsedényit is meghívhassem a konferenciára. De az utóbbi ellen bőbeszédűsége és terjedelmes indiszkrét levelezése miatt a felsőbb körökben nagy bizalmatlanság uralkodott; Bartal sem volt kedvelt egyéniség és hitelét bizonyos oldalról még inkább csökkentették. Végre a főherceg mégis belenyugodott, hogy Bartalt magammal hozhassem az értekezletre. Sem osztrák miniszterek, sem Jósika, - ki ellen az országgyűlésen keserű kifakadások történtek, - nem nyertek meghívást.

Ápril 2-án este tehát Ferencz Károly főherceg elnöklete alatt István nádor, Batthyány, Deák, Széchenyi, Eötvös, Bartal és én összegyűlvén, terjedelmesen előadtam a tárgyat s hangsúlyozván a máris megadott koncessziók nagyságát és horderejét, azt vitattam, hogy az országgyűlés kívánatait – a pénz- és hadügyi miniszteriumokra s a civillistát illetőket, - Ő Felségének nem ajánlhatjuk.

Erre Batthyány szárazon és daczosan sürgette az országgyűlési kívánatok teljesítését. Ugyanezt tette szokott hosszas és genialis modorában Széchenyi, de teljes tisztelettel a királyi család iránt. Legmérsékeltbben szólt Eötvös, ki nyíltan kijelenté sajnálkozását a felett, hogy a dolgok idáig jutottak; de az ellenállást most már ő is lehetetlennek tartotta. Ingerültebb volt Deák, bár lényegileg Eötvöshöz hasonlóan nyilatkozott. Végre Bartal jutott szóhoz, ki nem az én nézetemet pártolta, hanem ismét elmerülvén magyar történelmi ismereteibe, azt igyekezett kimutatni és bizonyítani, hogy Magyarországnak tulajdonkép már I. Ferdinánd óta úgy kellett volna kormányoztatnia, amint azt jelenleg tervezték. Ezek után a tanácskozmány eredménytelenül folyt le.

Az országgyűlési küldöttek távoztával a főherceg gróf Hartigot és Jósikát hivatá, kikkel újra alapos tanácskozás és bírálat alá vettük a tárgyat, de megint csak abban állapodtunk meg, hogy Ő Felségének nem ajánlhatjuk a kívánatok elfogadását.

Másnap találkoztam a nádornál Deákkal, a kit megkértem, ne engedje meg, hogy az országgyűlés még tovább menjen s használja fel nagy befolyását a kívánatok mérséklésére, mire Deák a következő nevezetes nyilatkozatot tette: »Hát ki gondolja,

hogy az eddigiek is meggyőződésem és óhajtásom szerint történtek, de részeg emberrel nem lehet okosan beszélni, pedig az országgyűlés most részeg».

Az előrebocsátottak szerint az udvar elhatározta, hogy nem enged s a már megadott engedményeken túl nem megyen. A nádor, Széchenyi és Eötvös azonban elmenvén a főhercegekhez, a megtagadás esetleges következményeit oly veszélyesnek ecsetelték s a leendő magyar miniszterium részéről az udvar irányában – optima fide – annyi loyaltást ígértek, hogy a főhercegek aggodalma csillapult s az országgyűlési kívánatoknak teljes megadása elhatároztatott.

Tisztán formalitásból még az úgynevezett magyar miniszteri konferencia (Nádasdy Mihály gr. miniszter elnöke alatt Cziráky Antal gr. miniszter, Purkhart, Pilgram, Somssich Pongrácz államtanácsosok és én) is tárgyalás alá vette a törvényjavaslatot s ennek többsége is az elfogadás mellett nyilatkozott.

Márczius 21-én Ferencz Károly főhercegnél értekezlet tartatott, melyen Windischgrätz herceg, Hartig gróf, Jósika br. és én jelentünk meg. Lajos főherceg elnökölt s a tanácskozást azzal nyitotta meg, hogy Jósika fontos indítványt akar tenni.

Erre Jósika körülbelül így nyilatkozott: »A monarchia meg van rendülve; annak majd minden részében forradalmi mozgalmak törtek ki. Horvátország és Erdély még nyugodtak. Lényeges, hogy a nyugalom ott meg ne zavartassék és hogy az ottani, az uralkodóházhoz hű elemek idejekorán és kellőleg felhasználtassanak. Ilyenek Erdélyben a székelyek, Horvátországban a határőrvidékiek. Az elsőként egyelőre jótállók; az utóbbiaknak alkalmas vezérre van szükségük, ki nemzetiségükhöz tartozván, hűségüket, katonai szervezetüket és sértett nemzetiségi érzelmeiket a trón érdekében felhasználni képes volna. Mint ilyen neveztetett meg előttem Jellasich br., ki nagy erélyvel bír, az uralkodóházhoz rendületlenül hű, maga is horvát, honfitársai közt nagy a népszerűsége. Indítványozom, hogy Ő Felsége a báni méltóságra, mely gróf Haller leköszönése által megüresedett, Jellasich József báró ezredest kinevezni kegyeskedjék.«

Jósika Jellasichot személyesen nem ismerte és csak Kulmer br. nyerte meg őt a jelöltség eszméjének, melyet a túlzó horvát (illyr) párt, illetőleg annak vezére, Ga Lajos pendített meg legelőször, remélvén, hogy Jellasichban túlzó politikai és nemzeties céljainak kivételére s a magyar párt részéről állítólag tapasztalt nyomásnak megtorlására épen oly erélyes vezetőt fog nyerni, mint a milyent a magyar forradalmi párt Kossuthban bírt. Az uralkodóház iránt való ragaszkodás azonban a horvátoknál csupán ürügy volt, mely alatt szintén veszélyes célokra törekedtek.

Jósika előadása után Lajos főherceg úgy nyilatkozott, hogy ő Jellasichot mint derék katonát ismeri, de báni méltóságra való képességéről nem ítélné. Engem szólított fel, hogy nézeteimet nyilvánítsam. Erre kinyilatkoztattam, hogy én Jellasichot nem ismerem, de mert a magyar kancellária tradicziójában e részben mindig az volt, hogy a báni méltóság - épen a horvátoknak a szláv nemzetiséghez való veszélyes vonzalma miatt, - ne naczionális horvátokra, hanem tekintélyes, Horvátországban birtokos magyarokra, főképp pedig a polgári igazgatásban jártas magasrangú katonákra ruháztassék, a minők: Erdődy, Pálffy, Gyulay, Vlassich, Haller; most, a horvát elemnek az illyrismus által való veszélyes felizgatása korában, még kevésbé távozhatom el ezen százados elvtől s nem szavazhatok Jellasich kinevezetésére; Jellasichnak, mint ezredesnek e magas állásra úgy sem lehet igénye. Ha ezen állást azonnal kell betölteni, arra Gyulay Ferencz gr.,

vagy Lamberg Ferencz gr. tábornokokat tartanám alkalmasabbaknak. Kötelesnek éreztem magamat megjegyezni, hogy horvát bán kinevezésében a nádornak mindig lényeges befolyása volt, s hogy ezt most annál kevésbé vélném mellőzhetőnek, mert a bán alattomos kinevezése Pozsonyban gyanúsításokra s újabb ingerültségre adna okot.

Ezen előadásom kedvetlen fogadtatásban részesült. Azt vitatták velem szemben, hogy most ily elavult szabályokra nem lehet figyelni, s hogy a horvátokat mielőbb meg kell nyugtatni, irántuk bizalmat mutatni s őket eddigi lojális magoktartásában megszilárdítani annál inkább, mivel tartani lehet attól, hogy ha a nádor a kormány ezen szándékába beavattatnék, azt Batthyányval és pártjával közölné s azok befolyása alatt állván, ellenezné. A főhercegekre azonban mégis benyomást tőn észrevételem s felhivattam, hogy a kancellária irataiból mutassam ki, volt-e s mily befolyása a nádornak a báni méltóság betöltésénél? mire az értekezlet az ez iránti adatok összegyűjtéséig elhalasztott.

Átvizsgáltam tehát a kancellária iratait, melyekből kétségtelenül kiderült, hogy a horvát bán kinevezésében a nádornak régiebb és újabb időkben mindig nagy befolyása volt, s hogy a kinevezés mindig az ő javaslatára vagy legalább is megkérdetése után történt. Ezen adatokkal másnap reggel megjelentem az értekezleten, melyen ugyanazon tagok voltak jelen, mint tegnap. Újra kísérlet történt annak a megvitatására, hogy ezen eljárás a mai rendkívüli körülmények közt fölösleges, de én továbbra is kijelentett nézetemhez ragaszkodván, a főhercegek végre beleegyeztek a tervnek a nádorral leendő közlésébe s meghagyták nekem, hogy a nádort a felség nevében táviratilag azonnal hívjam fel.

Oly nagy volt azonban már akkor a bizalmatlanság, hogy ezen néhány szóból álló táviratot is a főhercegek jelenlétében kellett megfogalmaznom és fölolvasnom.

A nádor nyomban válaszolt, hogy az országos ülés után tüstént indul s estve Bécsben meg fog érkezni. Egyben felhívott, hogy Lajos főhercegnél várjam meg őt.

Estve 10 órakor megérkezett a nádor, fekete atillában, kardosan, az aranygyapjas renddel s a Szent István nagykeresztrel. Ezzel a rendkívüli sietséget s azt akarta jelezni, hogy a főrendi ülésből egyenesen az utazó kocsira ült.

Lajos főherceg közölte jelenlétemben a nádorral Jellasich bánná neveztetésének tervét oly módon, mintha az egyenesen Ő Felsége akarat volna. A nádor eleintén vonakodott beleegyezni. Azt mondotta, hogy Batthyány már miniszterelnöknek ki van nevezve, s ily fontos lépést a háta megett megtenni nem lehet. Utóbb azonban nem ellenezte a dolgot és csak midőn Lajos főhercegtől eltávoztunk, kért meg engem, hogy a kinevezést lehetőleg halasztani igyekezzem, mit másnap Pozsonyba érkezése után még különösen, táviratilag is ajánlott nekem.

De a kinevezés legfelsőbb helyen már meg volt állapítva s másnap reggel legfelsőbb kézirat érkezett hozzám, melyben Jellasichnak, - ki egyúttal tábornoki és belső titkos tanácsosi rangra emeltetett s az első és második báni ezredek tulajdonosává lőn – Horvát-, Tót- és Dalmátországok bánjává neveztetése, a szükséges intézkedések megtétele céljából velem közöltetett. Ennek folytán a szokott értesítéseket a nádorhoz, Haulik Görög zágrábi püspökhöz, mint báni helyetteshez, a királyi helytartótanácsához s az újonnan kinevezett bánhoz azonnal szétküldtettem.

Pozsonyban fölötte kellemetlen benyomást tőn a kinevezés, részint mert Jellasich szokatlan nagy előléptetése feltűnő volt, részint mert annak, a Magyarország ellen áskálódó illyr párttal való szövetekezése és szláv nemzeties túlbuzgósága és az

állítólagos magyar zsarnokság ellen ígért fellépése, nagy és méltó bizalmatlanságot szült.

Ápril elején a bán feljött Bécsbe az eskü letétele és Ő Felsége előtt hálája kijelentése céljából. A bánnak esküjét – régi szokás szerint – Ő Felsége előtt, a magyar kancellár és egy referendárius jelenlétében latinul kellett letenni.

Jellasich ettől vonakodott és én kénytelen voltam neki a magyar kancelláriai előiratokat elküldeni s ezzel bizonyossá tenni őt a felől, hogy az eskü letétele mindig ily módon történt.

A bán e szerint kapacitáltatván, a felség előtt jelenlétemben feleskettetett. Az esküt latinul Stettner Máté referendárius olvasta fel s Jellasich nagy pátozzsal mondta el utána.

Márczius utolsó napjaiban Lajos főherceg elküldte hozzám a híres horvát (illyr) agitátornak: Gay Lajosnak János főherceghez intézett levelét, mely eredetiben irataim közt megvan. Ebben ő, felsőbb meghagyásra hivatkozva, jelenti, hogy Horvátországban az ellenmozgalom jó eredménnyel halad s hogy rövid idő múlva Bécsben egy, számos tagból álló nemzeti küldöttség fog a felség előtt megjelenni, mely a pesti 12 ponthoz hasonló petíciót nyújtand át s abban Horvátországnak függetlenségét sürgetendi.

Az udvar akkori gyöngesége mellett már majdnem minden tartomány és nemeztiség részéről érkeztek Bécsbe küldöttségek. A legtúlzóbb követelésekkel jelentek meg a trón előtt. A horvát küldöttség lojális szándék ürügye alatt jelentkezett s az udvarnak mindennemű ígéreteket tett, ezért elfogadtatása ellen nem merült föl nehézség. Ily ünnepélyes fogadtatások alkalmával a felség oldala mellett mindig az illető ország főkormányzérének elnöke is jelen lévén, a horvátok fogadtatásánál nekem kellett a felség mellett megjelennem s megbízattam, hogy egy rövid beszédet készítsek, melyet a felség a horvát küldöttség vezetőjének szónoklatára feleletül el fog mondani. Ezt én – ismervén a horvátok törvénytelen és Magyarország elleni ellenséges szándokát, - oly értelemben készítettem meg latin nyelven, hogy Ő Felsége a horvátok méltányos kívánatait tekintetbe veendi, de semmit, a mi törvény, alkotmány, királyi eskü s a magyar korona országainak törvényes egységével ellenkezik, teljesíteni nem fog.

Márczius 30-án a horvát küldöttség a felség elé bocsáttatott. Én a küldöttséget megelőzőleg érkeztem a királyhoz. Ferdinánd király, a horvátok késedelmes érkezése miatt már nyugtalanzkodott, a magyar tábornoki egyenruhát magára ölteni nem akarta s környezete nagy aggodalmára fenyegetőzött, hogy ha még sokat sürgetik a ruhaváltást, az osztrák tábornoki egyenruhát is leveti és vagy épen nem, vagy polgári öltönyben fogadja a küldöttséget.

Végre egy óra felé megjelent a küldöttség, mely nemzeti öltönyben, nemzeti zászló alatt, a városon és a császári lak udvarán át az audiencia termébe érkezett.

A felség mellett gróf Dietrichstein főudvarmester, gróf Mittrowsky kamarás és én, mint udvari alkancellár állottunk.

A küldöttség szónoka elmondván latinul beszédét, átadta a horvát petíciót, mely sokkal több pontból állt és sokkal túlzóbb szellemben volt szerkesztve, mint a pesti 12 pont; még a papok czölibatusának megszüntetését is magában foglalta.

Erre a király a tőlem készített választ felolvasta, melylyel a horvátok oly kevésbé voltak megelégedve, hogy sem vivátot, sem zsíviót nem kiáltottak, hanem fejüket haragosan rázván, - Gay kalapjával is integetett, hogy minden helyesléstől tartózkodjanak, - egész csöndben, de látható bosszúsággal távoztak.

Az is kedvük ellen történt, hogy én mint magyar alkanczellár jelen voltam s később azt híresztelték, hogy én még arra sem méltattam őket, hogy ezen ünnepélyes alkalomkor magyar öltönyben jelenjek meg és csak frakkban álltam Ő Felsőge mellett, holott legdíszesb magyar ruhámban vettem részt e funkcióban.

Néhány nappal ezután báró Bedekovich volt alkanczellár felsőbb meghagyásból fölszólított, hogy Gaynak, a horvátok megnyugtatóására, királyi tanácsosi címet proponáljak; én azonban ezt, mint Magyarország ellen való demonstrációt megtagadtam, mire Gayt azután legfelsőbb helyről – proprio motu – kaiserlicher Rath-nak nevezték ki.

Később az államtanácsi konferencián tárgyalás alá került a horvátok petíciója s ott is egyhangúlag rosszták annak túlzó és Magyarországtól való elszakadásokra irányított kivánatát. A felségnek tőlem készített szóbeli válasza helyeseltetvén, ennek értelmében történt meg a javaslat, hogy mily elbirálásban részesüljön a petíció.

A magyar miniszterek kinevezése ápril 5-én történt meg. Batthyány kijelölvén minisztertársait, ú. m. Eszterházy hg-et, Deákot, Kossuthot, Széchenyit, Eötvöst, Szemerét és Klauzált, István nádor táviratilag azt adja tudtomra, hogy Kossuth a pénzügyi tárca átvételével legkevesebb kárt okozhat, míg ellenben a belügyi tárccal az országgyűlési választások kezeiben volnának. A miniszteriumból őt kihagyni nem lehetett, mert ő (mint azt nekem Batthyány maga mondá) a miniszteriumon kívül sokkal többet árthat, mint annak keretén belül.

Batthyány kijelöléseit azután elnökiileg fölterjesztettem a felségnek, kijelentvén, hogy Kossuthra nézve csak a minden oldalról elutasíthatatlannak tartott szükségnek engedek.

Még márczius végén a nádor és Batthyány azt kívánták, hogy az országban nagyobb számú katonaságot, nagyrészt magyar ezredeket kell elhelyezni. E kívánság az udvarnál nem talált erősebb ellenzésre. Az Erdély unióját, de főképp a népképviselőt tárgyzó törvényjavaslatok csak hosszas tárgyalások után nyertek helybenhagyást.

Ezen törvényjavaslatok is megelőzőleg a magyar kancellária dietális bizottmányában, azután az ú. n. magyar állam-konferenciában tárgyalatván, ezeknek a véleményével együtt terjesztettek az udvari konferencia elé.

Igaz, hogy az öreg Cziráky többnyire könnyek közt, Purkhart is kelletlenül szavaztak a magyar államkonferenciában az országgyűlési kivánatok teljesítése mellett, de végre is nem vélték tanácsosnak az ellentállást. Egyedül Somssich Pongrácz helyeselte mindenben az országgyűlés kivánatait.

Az unió tárgyalása alkalmával csak Jósika nyilatkozott ellene határozottan s óvat emelvén, elhagyta az értekezletet. Kijelenté, hogy ő úgy a felség, mint Magyar- és Erdélyország iránti kötelmei sértése nélkül ezen tanácskozásban többé részt nem vehet.

A népképviselői törvényjavaslat ápril első napjaiban érkezett föl. Ebben a jövőendő magyar törvényhozásnak népképviselő alapján leendő alkotása tervezetik s úgy Horvátországnak, mint a határőrvidéknek képviseltetése iránti intézkedések is bennfoglaltatnak.

A kancellária dietális bizottmányának véleménye a következő volt: »Minthogy a határőrvidék katonai szerkezetével alig fér össze, hogy az a törvényhozás jogában részesíttessék, mert ezáltal ezen nagyfontosságú intézmény szerkezete és álladéka könnyen veszélyeztethetnék: a határőrvidék a törvényhozásba való befolyástól kirekesztendő és a törvényjavaslatnak erre vonatkozó része törlendő.«

Ugyanily nézetben volt az államkonferencia; de mégis azzal a hozzáttétellel, hogy – mivel az országgyűlés ezen visszautasítandó kívánatát az ország integritása szempontjából hihetőleg ismétlendi – mégis jobbnak tartaná azt most mindjárt elfogadni, mi a királyi hatalom tekintélyének megóvására is tanácsosabb lenne.

Ezen kétféle vélemény kíséretében történt meg a fölterjesztés. Erről Ferencz Károly főherczeg elnöklete alatt ápril 8-án értekezlet tartatott, melyen Pillersdorf belügyi és Zanini osztrák hadügyi miniszterek is jelen voltak. Az értekezlet a főherczeg azon határozott kijelentésével oszlott szét, hogy ő a határörvidékre vonatkozó intézkedésbe soha és semmi esetre bele nem egyezhetik, mivel azáltal a felség több ezer, minden perczen mozgósítható katonától foszthatnék meg.

Batthyány is épen Bécsben lévén, Ferencz Károly főherczeg, Zanini és az én jelenlétemben, vele is tanácskozott a tárgy felett; de a főherczeg ez alkalommal is – láthatólag nagy erélylyel és elhatározottsággal – kijelentett szándoka mellett maradt.

István főherczeg is odafent volt és épen nem helytelenítette Ferencz Károly főherczeg állhatatosságát. Kételkedett azonban, hogy a fennforgó körülmények közt végig kitarthat-e mellette.

Ily helyzetben, mielőtt az elutasító válasz Ferdinánd király elé aláírásra terjesztett volna, Ferencz Károly főherczeg még egy számosabb tagból álló konferenciát hívott össze, melyre Cziráky és Nádasdy államtanácsosi miniszterek is meghívattak.

újra előadtam tehát a tárgyat s az egész konferencia – Zaninit kivéve – az országgyűlés kívánatának teljesítésére szavazott. A magyar tagok ezt a helyzet kényszerűségével és azon magyar közjogi elvvel indokolták, hogy a határörvidék mindig az ország kiegészítő részének tartatott s az országgyűlés a tagadó válaszbán az ország integritásának megsértését látná.

Pillersdorf belügyminiszter körülbelől úgy indokolta a szavazatát: »Egyáltalában a magyar országgyűlés összes kívánatait eddig elég mérsékelteknek találok s csak azt kívánom, hogy a nemsokára összegyűlendő osztrák népképviselők túlzóbbak ne legyenek és többet ne követeljenek, mint a magyarok. A jelenleg tárgyalás alatt lévő törvényjavaslat kérdéses szakaszát azért fogadom el, mert nemsokára az egész monarchia népképviselést nyerend és így a határörvidéket sem lehet megfosztani ezen institució jótéteményétől. Egyébként a történelem tanúsága szerint, p. o. III. Ferdinánd alatt is voltak pillanatok, melyekben a körülmények hatalmánál fogva, a nép féktelen kívánatainak engedni kellett és azután a kormány erejének visszatértével a kicsikartakat módosítani vagy visszavenni is lehetett.«

Kossuth is ekkor fönt volt Bécsben, de az értekezletre nem hivatott meg. Őt csak magán-audencián fogadta a főherczeg, mely alkalommal ő is sürgette a népképviselési törvény jóváhagyását s a határörvidékre nézve egy módosítvány – mely eredetiben irataim közt megvan – adott át a főherczegnek. Tett-e utóbbi és mily ígéreteket Kossuthnak, nem tudom, de a konferencián előmutatván nekünk az említett módosítványt, határozottan ismételte, hogy még ezzel sem egyezhetik bele a törvényjavaslat elfogadásába.

Több órai sikertelen tanácskozás után ily szavakkal oszlatta el az értekezletet a főherczeg: »Köszönöm uraim; meg vagyok győződve, hogy a legjobbat akarják és a legbecsületesebb szándékkal vannak eltelve, de én nem engedhetek s a határörvidékre nézve Ő Felsége jóváhagyását ki nem kérhetem.«

Erre mindnyájan felkelvén, még egy ideig a főherczeg zsobájában vele és egymás közt beszélgettünk. Ezalatt még Zanini is tranzigálni kezdett, mondván, hogy ha a felség utóbb mégis engedni találna, jobb volna a törvényt azonnal most megerősíteni.

Míg ezek így történtek, Ferencz Károly főherceg legidősb fia: Ferencz József főherceg jött be s atyjával Zsófia főhercegné megbízásából (úgy látszik nem a főnforzó tárgyra vonatkozólag) néhány szót váltott.

A fiatal főherceg látására az öreg Cziráky annyira megindult, hogy sírva fakadván, Ferencz Károly főherceg lábához akart borulni, esedezván neki, hogy az épen kiment fiatal főherceg kedvéért is, kiben a monarchia minden reménye összpontosul, engedjen most, midőn minden ellentállás hasztalan lenne. Ne engedje a dolgokat törésre kerülni, mivel az országgyűlés mostani hangulatában, az ország egysége miatt való félelmében, a kérelem megtagadásában az alkotmány megsértését látná.

Ugyanazon okból jelentettem ki én is, hogy ezen tagadó választ s illetőleg az országgyűlést feloszlató leiratot nem írnám alá. Ha a felség ehhez állhatatosan ragaszkodnék, ebből okvetlenül az országgyűlésnek eredmény nélkül eloszlatása következne. Már pedig ebben láttam én a legfelsőbb körök akkori gyengesége és határozatlansága mellett – a legnagyobb veszedelmet.

Ezen nyilatkozatok a főherceget gondolkozóba ejtették. A konferencia tagjait azzal bocsátotta el, hogy a dolgot még meg fogja fontolni; engem meg felszólított, hogy egy ideig várakozzam.

Így Cziráknak, a liberális párt legelkeseredettebb ellenének magatartása volt első sorban előidézendő e fontos kérdésben a már alig remélt fordulatot Tanulságúal szolgálhat ez annak, hogy mily esetleges és ellenkező tényezők működnek gyakran a politikában, melyek az észnek és józan okoskodásnak minden számításával ellenkező eredményeket idéznek elő.

Ferenc Károly főherceg fentebbi nyilatkozata után Lajos főherceghez – ki a bécsi nép és a magyar országgyűlésnek ellene nyilvánult gyanúsításai miatt a közdolgokba már nem folyt be és a Ferencz császár és király végintézkedése következtében gyakorolt tisztet teljesen Ferencz Károly főhercegnek, mint prezuntív trónörökösnek engedte át – sietett és megkérte őt, hogy jöjjön át lakosztályára s e fontos kérdésben támogassa őt tanácsával. Lajos főherceg azonnal átvjén, Ferencz Károly főherceg fölszólított, hogy adjam elő bátyjának a dolog mibenlétét.

Ezt én megtettem. A két főherceg egyetértőleg megint csak azt mondotta, hogy a határőrvidéki intézmény veszélyeztetése nélkül nem engedhetnek.

Éjfél felé járt az idő. Oly gyönyörű meleg áprilisi este volt, hogy a főherceg szobája ablakait kinyitván, a nyitott ablakon át hallottuk a fülhasító lármát, melyet – mint utóbb megtudtam – a bécsi aula részéről Taaffe gr. igazságügyi miniszternek rendezett macskazene okozott. Ennek következtében Taaffe, a nép és az aula kívánsága előtt meghajolván, másnap állásáról le is mondott.

Negyedórán át ültünk a főhercegekkel nagy néha egy-egy szót szólva. Ismételve előhoztam a megtagadás esetleges súlyos következményeit, de mindannyiszor ugyanazon szilárd elhatározottsággal találkoztam.

Végre miután láttam, hogy a főhercegek minden aggodalma csak arra irányul, hogy az országgyűlés javaslata azonnal megbontja a határőrvidék katonai szervezetét s ezáltal Ő Felsége a mostani időkben olyannyira szükséges fegyveres erőtl foszthatnék meg, a törvényjavaslat egyéb igen fontos intézkedéseivel nem sokat törődnek, azon indítványt tettem, hagyja helyben Ő Felsége az egész törvényjavaslatot, de bocsásson ki egyúttal a nádor – kir. helytartóhoz kéziratot, hogy a határőrvidék katonai szervezetén egyelőre semmi változás sem fog történni. Előbb István főherceget meg kell kérdezni, vajjon a felség ebbeli kívánatának

teljesítését magára vállalja-e? s tudatni kell vele, hogy csak a mennyiben kezességet vállal ez irányban, szentesítené majd Ő Felsége a törvényt.

Ez az eszme megtetszett a két főhercegnek, kik szilárdságukban már ingadozni kezdtek s ellentállásuk meddőségét érezvén, a bajból minden áron kibontakozni kívántak.

Azonnal megfogalmaztam tehát ott helyben a föntebbi értelemben a kérdéses kéziratot, melynek rajzónnal írott eredeti szerkezete ugyanazon papirdarabon, - melyre Kossuth említett módosítványát írta – megvan irataim közt.

Felolvastván a főhercegeknek kézirati fogalmazványomat, azok azt mindenben helyeselték és behivatván István nádort, ki a mellékszobábam várta a dolog kimenetelét, vele a tervet közölték.

István főherceg szívesen elvállalta a kikötött feltételt, maga is érezvén a határőrvidék katonai szervezete megtartásának szükségességét. Önként felajánkozott, hogy azonnal Pozsonyba megy, a hol még egyszer megkísérendi az ország rendeit és a minisztereket rávenni, hogy a kérdéses törvénynek a határőrvidékre vonatkozó rendelkezése hagyassék el vagy lényegesen módosíttassék. S csak akkor, ha ez nem sikerül, fogja a minisztereket a kibocsátandó kézirat kívánta feltétel elfogadására kapacitálni.

István nádor ez alkalommal nagyon határozottan nyilatkozott; ellenben Lajos és Ferencz Károly főhercegek már előre is megnyugodtak abban, hogy a törvényjavaslat odalenn módosíthatni nem fog s beérték azzal is, ha a nádor a kéziratban kívánt feltétel elfogadására bírja a minisztereket.

A nádor másnap lement Pozsonyba s harmadnapra visszatért azon előrelátható jelentéssel, hogy a törvényjavaslat módosítását nem lehet elfogadtatni; de a miniszterek a kézirat kibocsátásába belenyugodtak s az abban kikötött feltétel teljesítésére magokat kötelezik.

A törvényjavaslat módosításához amúgy sem volt remény, de ennek meghiusultát kancelláriai referendárius indiszkrétciója is elősegítette, a ki azalatt, míg én a főhercegekkel titkosan tárgyaltam, megtáviratozta Szemerének, hogy ne legyen semmi aggodalmok, mert a törvényjavaslat idefönt előbb-utóbb változatlanul el fog fogadtatni.

István főherceg ezt – Pozsonyból visszatérve – nekem, főudvarmestere, Grünne gr. és amaz indiszkrét referendárius jelenlétében elmondotta és indignációját nyilvánította. Hisz akkor – úgymond – hiába megy le ő Pozsonyba tranzigálni, ha oda már előre megvizik annak a hírét, hogy idefent végre mégis engedni fognak.

Ezutána népképviselői törvényt – egész terjedelmében – jóváhagyó leirat és egyúttal a határőrvidék katonai szervezetének – egyelőre sértetlen fenntartását elrendelő kézirat a nádornak küldetett.

Midőn azután – néhány nap mulva – a nádor meghozta a miniszterek kötelező nyilatkozatát, hogy a kéziratnak megfelelőleg a határőrvidék katonai szervezetén semmi változást sem engednek: Ferencz Károly főherceg nem győzött ennek eléggé örülni és István nádor becsületességét és lojalitását édig magasztalni. Pedig magam elismerem, hogy ama kézirat, - mely az én eszmém volt s melyet én szerkesztettem, - nagyon hiú egy expediens, melynek a törvényjavaslat egyéb nagyfontosságú tartalmához képest vajmi kevés belbecse van, s az abban kikötött feltételnek a miniszterek – a körülmények hatalmánál fogva – a leglojalisabb szándékkal és legjobb akarattal sem felelhetek meg.

A mi egyébként István főherceg magatartását és szándékait illeti, bizonyos, hogy dinasztikus érzelmeit soha meg nem tagadta és hűtlenségi gondolatoktól mindig csak oly távol volt, mint az uralkodóház bármely tagja. A lefolyt tárgyalások folyamán nem egyszer ismételte: »Oszlassa el Ő Felsége az országgyűlést, utasítsa vissza a rendek kívánatait. – Én minden perczen kész vagyok letenni a nádorságot és mint tábornok oda menni, a hová rendelnek. – A meddig azonban Ő Felsége saját lakában nem úr és katonaságnak kell őt őriznie és a Burg lépcsőin gránátosok bivakiroznak: addig erélyre és határozottságra itt számítani nem lehet s nekem is a körülmények hatalmához és a helyzet kényszerűségéhez kell alkalmazkodnom.«

Budán a helytartótanács elnökségét ideiglenesen ifj. Zichy Ferencz gr., a tanulmányi bizottság elnöke vitte, ki a történeteket nekem jelenté, de az általános fejtelenségben és zavarban nem küldhettem neki határozott utasításokat. A helytartótanács ideiglenes intézkedéseit, Sztancsics kiszabadítását és a sajtószabadságot illetőleg a kancellária azonban utóbb jóváhagyta.

Márczius 20-án Zichy feljött Bécsbe s korán reggel engem felkeresvén, előadta a Pesti nép három kívánatát. Egyúttal sürgősen kért, hogy azok teljesítését az udvarnál kivigyem.

Ezen három kívánat a következő volt:

1. hogy a pesti és budai laktanyákon a magyar nemzeti zászló kitűzessék;
2. hogy a királyi sóház és harminczadi hivatal előtti fakorlátok nemzeti színekkel festessenek meg;
3. hogy a budai fegyvertárból a nemzetőrség számára fegyverek adassanak.

Én ezeket Lajos főhercegnek bejeltevén, ő azonnal Ferencz Károly főherceggel egyetértőleg értekezletet hívott össze, melyen a három kívánatot előterjesztettem.

Hosszú tanácskozás után megengedtetett, hogy a kaszárnyákra ki lehet a nemzeti zászlót tűzni, de csak a császárral együtt, még pedig úgy, hogy ez fent, amaz lejjebb tűzessék ki. A korlátoknak nemzeti színre festését is megengedték, minthogy a jelenlévő értekezleti tagok állítása szerint az ausztriai örökös tartományokban is a középületek kapui és korlátai az illető tartomány színeivel vannak bemázolva. Végre az is megengedtetett, hogy a budai fegyvertár fegyverei a nemzetőrségnek kiadassanak, mert, mint Lajos főherceg kijelenté: »azoknak ugyancsak nem sok hasznát veendik, mert még a hétéves háborúból valók«.

Közöltem Zichyvel a legfelsőbb engedményt s ő nagy örömmel – quasi re bene gesta – visszasietett Pestre az improvizált tribúnokat s általuk a népet megnyugtatódó.

Ezen időtájban keletkezett az a kósza hír, mely később teljesen valótlannak bizonyult, hogy a Rákoson 20,000 ember gyűlt össze és fegyverekkel ellátva követelik a nemzet kívánatainak teljesítését. Ezt a hírt a főhercegek annyira felkapták, hogy azután a mikor valóságos baj mutatkozott is, mindig azt felelték nekem: »ez is csak úgy lesz, mint az a bizonyos 20,000 ember a Rákoson«.

Még az országgyűlés berekesztése s a minsizterium működésének megkezdése előtt az üresedésben levő primásságot és több püspökséget azon egyházi férfiak sorából akartam betölteni, a kiket a legjelesebbeknek tartottunk. Megkérdeztem a nádort, nem egyeznék-e bele, ha a primásságra Lonovics József csanádi püspököt, a győri püspökségre Karner Antal kancelláriai referendáriust, a sz.-fehérvári püspökségre Korizmics Antal veszprémi kanonokot, s a váczi püspökségre Lávay Sándor egri kanonokot hoznám Ő Felségénél javaslatba? Ezek közt leginkább

Lonovicsnak, az egyház és haza érdekében, primássá neveztetését viseltem szíveimen.

De a nádor erre nem állott rá, nem lévén annyi bátorsága, hogy a miniszterek irányában e tekintetben velem a felelősséget megossa. Így tehát megíusult szándékom, hogy Lonovicsot, a lángeszű és mély tudományú férfiút, a felség azon polcra emelje, melyen a katolikus egyház ezen európai híru, legérdemesb tagja, második Pázmány Péterként a hazára és egyházra áldásdús hatást gyakorolhatott volna.

Mind Bécsben, mind Pesten nagyon kivánták már az országgyűlés feloszlatását, hogy azután az új országgyűlés az új választási törvény alapján mielőbb egybegyűlhessen.

Elkészítettem tehát a felség számára az országgyűlést berekesztő s az alkotott törvényeket szentesítő magyar trónbeszédet, s ápril 10-én az udvar kíséretében lementem Pozsonyba.

Másnap a törvények a szokott ünnepélylyel szentesítették s a felség elolvasá a trónbeszédet, melyet nagy lelkesedéssel fogadtak. Utána Batthyány tartott rövid beszédet. Mint új miniszterelnök, a trón mellett állott.

Az ünnepély alatt Eötvös br. miniszter a mellette álló Zichy Domonkos grófnak azt mondá, hogy ossza meg velük ő is a közörömöt, mire utóbbi, mint tőle tudom, azt felelé: »Kivánom, hogy az új állapot annyi hónapig tartson, mint a hány századon át ősi alkotmányunk fennállott«.

Meglátogattam Pozsonyban Vay Miklós barátomat, a ki elbeszélte, miként lön ő is miniszteri tárczával megkínálva, melyet azonban nem fogadott el.

Bécsbe visszatérvén, a főherczegek a felség nevében a Szent-István-rend középkeresztjével kínáltak meg valószínűleg már azért is, mert mindég szokásban volt, hogy az országgyűlések bezárása alkalmával, az udvari kancellária élén állók kitüntetésben részesültek. Minthogy Apponyi néhány héttel ezelőtt kitüntetés nélkül távozott, de mert most már miniszteri ellenjegyzés nélkül Ő Felsége semmit nem tehet, s esetleg ezzel neki kellemetlenséget okoznék: ezen két indok alapján a nekem szánt kitüntetést köszönetem mellett nem fogadtam el.

Ápril 13-án vettem az ápril 12-én a nádor és Batthyány aláírásával kelt hivatalos levelet, melyet Kossuth szerkesztett. Ebben felhivattam, hogy a kancelláriát oszlassam föl s szolgálatimnak más helyen leendő igénybevételeig a Budán felállítandó államtanácsban foglaljak helyet. Az államtanácsot az 1848. törvény alkotta, de az soha funkcióba nem lépett; abban a volt kormányzések elnökei és így én is, a nádor és miniszterelnök távollétében az elnökséget vittük volna.

Szolgálatimnak más helyen leendő igénybevétele alatt – mint utóbb hallottam – azt értették, hogy a felállítandó legfelsőbb semmítő törvényszék elnökének szántak.

Ápril 15-én a kancellária egy ünnepélyes ülésén azt egy rövid beszéddel feloszlatottnak nyilvánítottam. Erre gr. Teleki Ferencz, legidősb referendárius a kancellária nevében válaszolt s tőlem érzékeny búcsút vett. Mélyen meghatva hagytuk el az imént megszűnt kormányzék ősrégi hajlékát, melyben közügyeink egy századnál hosszabb időn át a koronás királyhoz törhetetlen hűséggel és önzetlen honszeretettel intéztettek.

A nádor és Esterházy hg. megkért, hogy a felség személye körüli miniszterium rendezésében neki segédkezet nyujtsak és miniszteriuma személyzetét állítsam össze. Erre a volt kancellária tanácsosaiból, többi tagjaiból a nézetem szerint

legalkalmasabbakat kiválasztottam s a névjegyzéket átadtam a hercegnek, ki azt helyeselve, az illetőket kinevezés végett a felségnél javaslatba hozta.

Azonban alig tudták meg ezt Pesten, a radikális sajtó az alkalmazandó egyéneket reakzionárius iránynyal vádolta, sőt Batthyány Esterháznak, ki a levelet velem nyomban közölte, azt írja: »la presse commence à s'émouvoir, darum rahte ich Ihnen mein Fürst, sich mit neuen Kräften und mit Elementem zu umgeben, welche dem Ministerium sympathisch und der neuen Ordnung der Dinge zugethan sind« s végül azt tanácsolja neki, hogy Pulszky Ferenczet vegye maga mellé államtitkárnak, mit a herceg teljesített is.

Esterházy egyébiránt nagyon kedve ellenére fogadta el a miniszteri állást, ismételve kijelentvén, hogy csak morális erőszakolásra és az udvar kivánatára zavartatta ki magát nyugalmából. Mihelyt a miniszterium törvénytelen vagy veszedelmes irányát tapasztalná – úgy mond – azonnal visszavonul; kivált miután már is oly modorban írtak neki többször Budáról, milyent ő meg nem szokott s eltűnni nem is fog, mert bármennyire közönyösen is szokta fogadni a sajtónak ellene intézett élczeit és megrovásait – mit a szabad sajtó hazájában, Angolországban megszokott – mégis írott s hivatalos formában történt sértéseket és gyanusításokat semmi esetre sem fogna eltűnni.

A miniszterek fizetéseiket 12,000 frtban állapították meg, de a herceg saját magára nézve nem fogadott el fizetést.

e napokban jelent meg egy röpirat, melynek szerzője: Töltényi Miklós, címe: »Hű tükre a megbukott kancellária, helytartótanács és kamara hivatalnokainak«. Ebben az említett volt kormányiszékek tagjai némi élczzel, de valótlán gyanusításokkal jellemeztetek; rólam többek közt ezt írja: »Szögyény, mint ítélmester 1838-ban a Kossuth ellen folyamatban volt hűtlenségi per alkalmával a királyi táblán tartott beszédében ezt mondá: ego autem Ludovicum Kossuth delendum esse censeo«. tényleg én ezen frázissal soha nem éltem.

Miután az Esterházy hg. miniszteriuma személyzetének összeállításában – az ő és a nádor kérelmére – a legjobb akarattal segédkeztem s így ezt a feladatot bevégeztem, elhatároztam, hogy végleg elhagyom Bécsset s helyemet esetleg Budán az államtanácsban foglalom majd el.

Bécsből távozásom előtt ápril utolsó napjaiban az épen jelen volt István főherceghez búcsútitelgésre elmentem. A különben derült kedélyű főherceg igen komor és aggodalomteljes hangulatban volt s többek közt ezen nevezetes nyilatkozatot tette: »Nehéz feladatnak nézek eléje; a legnagyobb veszélyeket látom föltornynosulni; nem hiszem, hogy sokáig fogok egy úton haladhatni Batthyányval és miniszteriumával, illetőleg, hogy ezt Ő Felsége sokáig megtarthassa. Megkérdeztem Széchenyit, hogy ez esetre hajlandó volna-e miniszteriumot alkotni? mire ő határozott nemmel felelt. Akkor azután valóban nincs senki, kit ezen feladattal meg lehetne bízni s nem marad egyéb hátra, mint hogy én a koronát magamhoz véve, tekintélyes fegyveres erővel a komáromi várba vonuljak s az országhoz proklamációt intézve, felhívjam mindazokat, kik urunk és királyunk odaadó hívei, hogy kövessenek engem.«

Ezután a legszívélyesebben vett tőlem búcsút s reményét fejezte ki, hogy akár legyek hivatalban, akár nem, tanácsomra és szolgálatomra mindig számot tarthat s néhány héttel utóbb erre még két levél útján is emlékeztetett.

Végelköltözésem előtt pár nappal Ferencz Károly főherceg hozzám küldte Chillich udvari tanácsost, s az ő útján kéretett, hogy nézzem át s tegyem meg

esetleges észrevételeimet két kézira nézve, melyeket Batthyány – a minisztertanács határozatából – felhozott, melyeket a felség által aláírni kívánt.

Az egyik Jellasicshoz volt intézve, melylyel eddigi daczának komoly roszzsalása mellett felszólíttatik, hogy azonnal jelenjék meg Budán s ott az új törvényekhez alkalmazkodván, a nádorral és a miniszteriummal lépjen közvetlen érintkezésbe a horvát-szlavon tartományi gyűlés összehívása tárgyában.

A másik a magyar hadügyminiszterhez szólt s annak tudtára adta, hogy minden magyar ezred az ő rendelkezése alá bocsáttatik s az osztrák hadügyi miniszteriumtól függetlenítetik.

A főherceg Batthyánynak megígérte, hogy a két kéziratot Ő Felségével aláírja, de utóbb mégis kételyei támadván, az aláírás előtt még régi meghitt tanácsosai egyikének véleményét akarta megtudni.

Chillich nálam hagyta a két kéziratot s én azokra megtettem észrevételeimet. Az egyikre nézve azt írtam, hogy a kéziratba – az audiatur et altera pars elve szerint – egy passus szúrassék be, hogy »Jellasic magát igazolni siessen« azon mondat helyett: »eddigi daczát komolyan roszzsalva«. A másikra nézve pedig azon javaslatot tettem, hogy ez a passus: »a magyar és osztrák hadseregek egységessége ezáltal nem tangáltatik« – vétessék fel a szövegbe.

A főherceghez elmenvén, sopánkodott a régi idők elmúltán s a beállott változások felett és tökéletesen helyeselvén javaslataimat, megkért, hogy azok értelmében szerkeszszem meg újra a két kéziratot.

Ezt megtettem. Másnap elvittem a főherceghez, ki fáradozásaimat megköszönte s újra is kinyilatkoztatta, hogy szilárdul megmarad az általam megszerkesztett szöveg mellett s az e szerint letisztázandó kéziratot fogja Ő Felsége által aláírni.

Tényleg így is történt s a főherceg azután azokat Batthyánynak átadta, ki azonban a tett módosításokba semmikép sem akart belenyugodni s tárczakérdésnek nyilvánította az eredeti kéziratoknak Ő Felsége által leendő aláírását. Ebben Batthyányt Esterházy is támogatta, a főherceg tehát engedett s megígérte, hogy bár a módosított kéziratokat már aláírta Ő Felsége, mégis ezek hatályon kívül helyeztetvén, a Batthyány előterjesztette kéziratokat fogja aláírni.

Midőn ezután Ferdinánd királynak aláírás végett azokat előterjesztették, ő észrevette, hogy már ugyanezen tárgyban két kéziratot aláírt, megkérdezte, hogy miért kell neki azokat még egyszer aláírni? Erre azt válaszolták, hogy az előtte való napi expediciókban írási hibák csúsztak bele; mire Ő Felsége azon megjegyzéssel, hogy ily fontos iratoknál mégis nagyobb vigyázattal kellene eljárni, az aláírásokat teljesítette.

Ezek után még egyszer voltam Ferencz Károly főhercegnél búcsúisztelgésen, mely alkalommal sajnálkozását nyilvánítá Bécsből való távozásom felett. Előhozta, hogy miután így alkalma lenne velem többször bizalmasan értekezni a nélkül, hogy politikus állásom volna, czélszerűnek látná, ha az özvegy nádorné mellé neveztetném ki főudvarmesternek. Erről azonban komolyan sem akkor, sem később soha szó nem volt.

VI. FEJEZET.

CSOÓR, 1848. MÁJ.-DECZ. 2.

(Bécsi állapotok 1848 május havában. – Utazás hazafelé 1848. – Csoóri élet. – Jellasich betörése. – Találkozás gróf Batthyány Lajossal Csoórott 1848 szept. 29-én. – Idéztetés Kállay Ödön kormánybiztos elé. – Gróf Zichy Ödön kivégeztetése. – Tácsics Mihály támadása. – 1848 nov.-decz.)

Hazaérkezvén még néhány szóval följegyzém a Bécsben létem két utolsó napján történeteket. Ott, kivált az aula rakoncátlankodása folytán, már valóságos anarchia uralkodott. Egyik macskazene a másikat érte; egy ilyen bírta reá Ficquelmont minisztert is a leköszönésre. Május 16-án pedig az úgynevezett »Sturmpetitióval«, melyet a nép, illetve proletáriátus, Bach ügyvéd vezérlete alatt, vitt a császári lakba, a felséget a nem rég adott osztrák alkotmány lényeges megváltoztatására kényszerítették.

Erre az udvar teljes titokban elhagyta Bécset s Innsbruckba tette át lakását. Másnap falragaszok tudatták a lakossággal, hogy a felség eltávozott s a miniszterium nyilvánosságra hozta, hogy tudtán kívül utazott el az udvar, s hogy azt haladéktalanul megkérte, hű bécsi népe körébe leendő mielőbbi visszatérésre.

A város ismét forrongott, de ennek jellege most loyális volt, mert sajnálták a felség távoztát s rosszalták a forradalmi párt erőszakosságait. Kivált a nemzetőrség volt jó szellemű.

Egy demokrata lap szerkesztője, Häfner, csak akkép menekült meg a nép dühétől, hogy befogatván, a rendőrséghez kísértetett. a nemzetőrök maguk tépték le a falakról és semmisítették meg a felséget és családját sértő plakátokat.

Gőzhajón utaztunk haza, sok fiatal magyar emberrel együtt, kik most Pestre tértek vissza bécsi vendégszereplésök bevégezése után.

Gönyőnél szálltunk partra, s onnan gyors fuvarosokkal utaztunk egész Csoórig. Azt hittem, hogy mindenütt örömtől mámoros volt jobbágyokkal fogok találkozni, de mily nagy vala meglepetésem, midőn Örsön lovakat váltva, az ottani gyorsfuvaros nem győzött a történt változások fölött panaszkodni, erősítvén, hogy szívesen robotolna megint, csak a mult jó idők térnének ismét vissza.

Itthon ismerőseim nem győztek csodálkozni a felett, hogy mily nyugodtan viselem fényes állásomról való lelépésemet és a magánélet csendes nyugalmába térésemet. Pedig ez épen nem színlelt, de a körülmények hatalmának rideg fölfogásából s a teljesített polgári kötelesség nyugodt öntudatából folyó természetes őszinte hangulatom.

Június havában, magánügyben Pestre menvén, meglátogattam Duschek Ferencz régi barátomat, ki Kossuth mellett államtitkár. Igen levert hangulatban találtam; nem hisz az állapot tartosságában s csak rövid életet jósol a miniszteriumnak, melylyel, de kivált Kossuthal nem ért egyet. Magánkörülményeivel indokolja kényszerű hivatalban maradását.

Itt falun többnyire olvasással s tanulmányozással töltöm időmet, pótolni óhajtván tudományos ismereteimben azon hézagokat, melyek hosszas és terhes hivatalkodásom folyamán állottak elő. Derült kedélylyel és megelégedéssel szentelném magamat e sok élvezetet ígérő föladatnak; de bár távol a világ zajától,

figyelemmel kísérve a történőket, melyeket bona fide, sine ira et studio elfogadtam, sőt becsületes és ildomos felhasználásuk mellett, kedvező eredményüket sem tartottam lehetetlennek, aggodalommal és mély búval kell szemlélnem az események túlrohanó áráját, mely az általunk egykor szorgalmasan mívelt, egyengetett és termékenyített talajt veszélyt hozó hullámaival elborítani fenyegeti.

A rác és horvát mozgalmak következtében már is bonyolódni kezdenek a dolgok.

A magyar kormány mindenekelőtt a nemzetőrség s az esküdszékek felállítását sürgetvén, az e részben működő megyei bizottmány, koromnál fogva, engem is fegyverkötelezettek közé, a megye pedig a sajtóvétségek elbírálására hivatott esküdszék tagjai közé sorozott.

Csoórott csakhamar megalakult a nemzetőrség. A kötelezettek, holmi rossz puskákkal és botokkal fölkészülve egy itteni zsellér, kiszolgált katona által, vasárnaponként gyakoroltatnak a fegyverforgatásban és katonai mozdulatokban.

A szomszéd Inota község nemzetőrei a csoóriakkal együtt egy századot alkotnak s tisztjeiket megválasztván, engem az inotai református lelkész által kértettek a kapitányság elvállalására. Ezt elfogadván, mindnyájan letettük a nemzetőri esküt. A századot nőm egy saját maga készítette zászlóval ajándékozta meg; ünnepélyes zászlószentelés tartatott, melyen a csoóri plébános beszéd kíséretében megáldotta a jelvényt.

Századom emberei mindig igen jó indulattal vannak irányomban. Nevetséges, hogy folyton exczellenciás kapitány uram-nak szólítanak, mit csak annak tanuságául jegyzek fel, hogy a volt jobbágyokban még él a volt földesurak iránti tisztelet.

Jellasich betörése naponként komolyabban fenyegetvén, a kormány minden megyébe, a melyek területén a bán átvonulása valószínű volt, kormánybiztosokat rendelt. Fejérmegyébe Salamon Lajos volt kiküldve, ki szeptember 5-én engem, mint nemzetőri kapitányt Fejérvárra maga elé rendelt s a csoóri és inotai nemzetőrök készenlétben tartására nézve több utasítást adott.

E közben Jellasich a Dráván csakugyan átkelt és Somogy megyén át Fejérvár felé indult.

Ezen lépését határozottan rosszaltam, mert elmaradhatlan vészes következményeit előre lehetett sejteni.

Jellasich közeledése iránt a legkülönbözőbb hírek szárnyaltak. Sokan azt hitték, hogy a nép örömmel várja és szívesen fogadja, minthogy – állítólag – csak az »urak« ellen akar föllépni; mások azt beszélték, hogy a rendes katonaság mindenütt melléje állt; hogy emberei semmi zsarolást sem visznek végbe, hanem mindent készpénzzel fizetnek. Voltak, kik még messze, mások, kik nagyon közel vélték seregét; többen már előőrseit is látni akarták. Naponként sok katonaság, huszárok, könnyű lovasok, tüzérség és nemzetőri csapatok vonultak át Csoóron.

Szeptember 12-én Várpalotán voltam Zichy Miklósnál, hol Szapáry Antalt, - ki István főherceg nemzetőri nyargoncza volt, - találtam, ki Jellasich ellen keserűen kikelt s a magyar üggyhez való ragaszkodását nyilvánítja.

Hazatértemben útközben találkoztam a nádorral, ki Wenckheim Bélával a Balatonhoz utazott a Jellasichsal való meghiusult találkozásra. Csoóron keresztül jött Mensdorf ezredes is, ki a nádornak Bécsből azon parancsot hozta, hogy Jellasichsal minden összeütközést kerüljön; ez a nádort már nem érte utól és csak visszatértekor Fejérvárott kézbesíthette a parancsot.

A nádor a bánnal való találkozás meghiúsulta után nemsokára a főparancsnokságot Moga generálisra bízta s Bécsben a nádorságról lemondván, az országba többé vissza nem tért. Ezen lépése még a legmérsékeltebbeknél is rossz hatást szült.

Kiváncsian vártuk a hírt, hogy Jellasich Fejérvárnak veendi-e útját? mikor fog ott megjelenni? beereszti-e őt a magyar sereg? s hol fog vele megütközni, mert azon hír volt elterjedve, hogy Fejérvár előtt, hol részint sánczokat ástak, részint a Gaja patak vizét a közlekedés nehezítése végett medréből kieresztették, okvetlenül ütközetre fog a dolog kerülni. Ezen bizonytalanságnak véget vetettek Orczy Lajos és Almásy Dénes, kik mint nemzetőrök szeptember 26-án Csoóron át utaztak Fejérvárra, kik azt beszéltek nekem, hogy Jellasich néhány nap múlva Fejérvárott lesz.

Másnap bementem Fejérvárra, hogy egész teljes bizonyosságot szerezzek. A püspöki rezidenciában volt a főhadiszállás. Együtt találtam ott Károlyi Györgyöt, Orczy Lajost, Almásy Dénest, Kiss Ernő ezredest és Zichy Ödönt. Mindnyájan azt mondták, hogy Jellasich egyenesen Fejérvárnak tart, de hogy hol fog az összeütközés megtörténni, bizonytalan. Kiss Ernőnek, ki régi jó barátom volt, szerencsét kívántam a ráczok ellen kivívott babéraihoz, s kérdeztem, hogy nem lett-e még tábornok? mire azt felelte, hogy csak Kufsteinba ne küldjék.

Eltávozván, Zichy Ödön hazakisért. Fiatal korom óta jól ismertem, mert még a Theresianumban együtt voltunk; később ugyanazon elvek mellett küzdöttünk, s víg kedve és élcei miatt, nagyon kedveltem őt. Most a volt alkanczellár és a volt fejérmegyei adminisztrátor, mint nemzetőri kapitányok találkoztunk, bár mint ilyenek akcióba nem léptünk, mert századainkat soha sem mozgósították. Zichy alig várta Jellasichot, mert Messiásnak tekintette, ki – mint mondá – a jelenlegi prókátorkormánytól szabadítandja meg az országot. Én határozottan kárhoztattam ezen nézetét s figyelmeztettem az elmaradhatatlan következményekre, valamint azon veszélyekre, melyeknek magát kiteszi, ha a – tölem amúgy is rosszalt – horvát betörés iránt rokonszenvet mutat. Ő azonban tovább is megmaradt nézeténél, mondván, hogy rosszabb dolgunk a jelenleginél semmi esetre sem lehet. Ezután elváltunk egymástól, ő jó reményekkel eltelve, szomorú sejtelmekkel én a jövő iránt.

Hírlapokat már több nap óta nem kaptunk; pesti barátaim eddigi szorgalmas tudósításai is elmaradtak. A közlekedés is annyira meg volt akadva, hogy még azt sem tudtuk, vajjon a közeli Fejérváron bevonult-e Jellasich vagy nem?

Ily helyzetben, körülbelül d. e. 10 órakor, kertünk kapuja előtt állván, egy négylovas hintót, húszárral a bakon, látok Fejérvár felől jönni. Azonnal feltettem magamban, hogy azt megállítva, akárki ül benne, a Fejérváron történekről megkérdezem. Intettem a kocsisnak, hogy álljon meg, mi megtörténnén, nagy meglepetésemre észrevettem, hogy Batthyány Lajos ült a kocsiban. Kissé megzavarodtam, mert Batthyányval nem voltam oly bizalmas viszonyban, hogy rendes körülmények közt útjában megállítanom illő lett volna s mint politikai ellenek pedig rokonszenvet egymás iránt nem éreztünk. Eljárásomat a helyzet rendkívüliségével mentegetvén, kértem Batthyányt, hogy a történekről engem néhány szóval felvilágosítani sziveskedjék.

Batthyány a legnagyobb szivességgel közlött mindent s zsebeiből elővevén iratait, azok tartalmát nekem fölolvasta. Batthyány nyilatkozatait, melyeket mint történelmi nevezetességűeket azonnal, miután tőle elváltam, papírra tettem, ezek voltak: »Jövök Fejérvárról, hol Jellasichot megkértem, hogy ha seregével a fővárosba bevonul, annak ártatlan lakosságát kimélje, mert meg vagyok győződve, hogy katonáink az első lövésre szét fognak futni s futamodásukban senki fel nem tartóztatja őket.«

»Most Bécsbe megyek, megkérni a felséget, hogy az ártatlanokat a bűnösökért szenvedni ne engedje.« - »Denn Sie werden sich nochs an den letzten Pressburger Landtag erinnern«, folytatá németül, »der auch schon vielen Auswurf unter seinen Mitgliedern zählte, und dennoch kann ich Sie versichern, dass er aus lauter römischen Senatoren bestand, im Vergleiche mit jenen Leuten, welche jetzt beim Pester Landtage beisammen sind und wenn davon nicht einem Dutzend der Kopf zu den Füßen geworfen wird, kann in diesem Lande Ruhe und Ordnung nicht werden.«¹⁵

Ezután elbeszélte Batthyány, hogy az előttevaló napon Sukorón hadi tanácsot tartott s azon Moga tábornok és több törzstiszt oda nyilatkoztak, hogy ők a seregükkel a bánt megtámadni nem fogják, de ha megtámadtatnának, azon lesznek, hogy visszaverjék. Ezt Perczel ellenezte, mire Moga a földre dobta kardját, kijelentvén, hogy egy lépést sem tesz előre, míg a felség parancsát a bánnal nem tudatják. Ezen megállapodással Batthyány nagyon meg volt elégedve s épen vacsorához akart Sukorón ülni, midőn egy futár meghozta neki gr. Lamberg meggyilkoltatása hírért, mit nekem Batthyány elszomorodva beszélt el, hozzátévén, hogy ő reá – Batthyányra- hasonló sors vár, mert a nép az ő hazafiasságában sem bízik már. Azután felolvasta nekem ama legfelsőbb kéziratot, melyben felszólítatik, hogy addig, míg Vay Miklós új miniszteriumot alkotand, gondoskodjék a közügyek viteléről és a rend fenntartásáról, mit azonban, Lamberg gyászos esete után, már lehetetlennek tartott. Ezek úgy lévén, teljesen vissza fog vonulni és még képviselői mandátumát is le akarja tenni s felolvasta a képviselőház elnökének intézett lemondó levelét.

Ezzel búcsúztunk s ő folytatta útját.

Találkozásom Batthyányval mély és kitörölhetlen hatással volt reám; oly határozottsággal és nyíltan szólt, olyannyira látszott rajta, hogy jól esik neki érzelmeit leplezetlenül kitárhatni, hogy kételkedni nem lehet nyilatkozatai őszinteségén, melyek szintúgy tiszta honszeretetét, mint a koronás királyhoz való hűségét fényesen bizonyítják.

Lamberg borzasztó halála mélyen megrendített és mégis meg kell vallanom, hogy az idők és viszonyok mindnyájunkat annyira demoralizáltak, az egymást felváltó események megdöbbentő rohamossága s a még bekövetkezhettek előérzete oly súlyosan nehezedik ránk, hogy bármily élénk bennünk Lamberg átkos meggyilkoltatása felett való bánatunk s az elkövetett merénylet utálása, mégis e feletti panaszaink nem állottak a veszteség és a bűn nagyságával igazságos arányban.

A magyar kormány Jellasich betörését nem csak a bécsi cselszövények eredményének, hanem az országban lévő konzervatív párttal való egyetértésnek is tulajdonította. Nevezetesen azt vélvén, hogy a fejmegyei nagybirtokosság és ennek befolyása alatt a megyei tisztviselők részéről Jellasich megelőző szivességgel fogadtatott: ezen körülmény megvizsgálására a honvédelmi bizottmány Fejérvárra Kállay Ödön személyében kormánybiztost küldött. Október 14-én késő estve hivatalos levelet vettem tőle, melyben felszólít, hogy másnap reggel jelenjek meg előtte.

---

¹⁵ »Hisz Ön emlékezni fog a legutóbbi pozsonyi országgyűlésre, a melynek tagjai közt már sok kivetni való volt, s mégis biztosíthatom Önt, hogy ezek valóságos római szenátorok voltak a mostani pesti országgyűlésen együtt lévőkhöz képest. Ha ezek közül egy tucatnak a fejét nem veszik, addig ebben az országban nem lesz csönd és rend.«

Bementem tehát a városba, az »arany sas« vendéglőbe, hol a biztos szállva volt. Előszobájában egy megyei szolgabíróval találtam. Ettől értesültem, hogy nyilatkozatom kívántatik az iránt, hogy a Jellasich átvonulása alkalmával Csoórott működött szolgabíró ezen tisztében miként járt el?

Eziránt megadván a feleletet s a kívánt nyilatkozatot aláírván, el akartak bocsátani; én azonban, miután már befáradtam, a biztossal is beszélni kívántam.

Kállay Ödön, kit eddig nem ismertem, elég hidegen fogadott, s miután ismételttem előtte, mit már aláírt nyilatkozatommal tanúsítottam, felhasználtam az alkalmat, hogy őt, mint a nem rég Bécsben, Ő Felsége előtt megjelent országos választmány tagját, a Bécsben tapasztaltakról megkérdezzem.

Ő a kért felvilágosításokat megadta. Midőn beszélgetésünk alatt egyes nyilatkozataimból megértette, hogy én vagyok az imént lemondott alkanczellár, nagyon szívesen követett meg azért, hogy befárasztott, s körülbelül félórai nála időzésem alatt a családuknak közt fennálló atyafiságos viszony is megemlíttetvén, a legbarátságosabban váltunk el egymástól.

Szegény Zichy Ödönnek nemsokára ezután bekövetkezett elítéltetése, tulajdonkép valóságos meggyilkoltatása eltörölhetetlen mocskos foltja a magyar alkotmányért vívott harc történetének. Fájdalommal eltelve sirattuk a régi jó barát elvesztét.

Minden esetre első sorban ő maga volt az okozója szomorú sorsának, mert nem elég, hogy Jellasichnak proklamációit átvette s kocsijában magával vitte, továbbá, hogy Jellasichtól »salvus conductus«-sal volt ellátva, hanem ezenkívül ennek Fejérvárott léte alatt folyvást a városban tartózkodott, tisztjeivel állandóan együtt volt s midőn serege a városból Buda felé kivonult, azt a sorompóig kísérte s fennhangon így búcsúzott a tisztektől: »jó és szerencsés végzést kívánok, uraim!« Ezen a fejérvári nép annyira felbőszült, hogy nem lehetett kételkedni, hogy az első alkalmat felhasználják ennek a megbosszulására.

Menteni azonban soha sem lehet Görgeynek bosszú – és herosztratusi hírvágy szülte tettét.¹⁶

Október hó végén a »Néplap« egyik számában Stancsics keményen megtámadott.¹⁷ A cikkben a köztársaság lényege és előnyei magyaráztattak, s elmondja Stancsics, hogy márczius 15. előtt magyar és osztrák alattvalónak köztársaságba utaznia sem volt szabad, s hogy midőn ő ezelőtt pár évvel Svájcba akart menni, én akkor mint a helytartótanács alelnöke, neki a kért útlevelet nem akartam megadni s cikkét így végzi: »ugyan hol van ezen szép madár? Latour, Apponyi, Metternich méltó czimborája? meg kellene tudni, van-e vagyona, hogy az az ország számára elkoboztathassék stb.«

Ezen cikkekre válaszul Horarik nyílt levelet intézett Sztancsicshoz, melyben vádjainak alaptalanságát s magamviseletének hazafiasságát vitatta.

Horarik valamikor katolikus pap volt és 1845- vagy 1846-ban a pesti gyűlésen, a vegyes házasságok tárgyában tartott antikatholikus beszédei miatt a főpapság által

---

¹⁶ V. ö. Fiáth Ferencz »Életem és élményeim« cz. 1878-ban megjelent emlékiratai, II. kötet 111-121. I. s Boross Mihály Élményeim 1848-1861. cz. Székesfehérvárrt 1881. megjelent műve 89., 90., 96-104. II. A Zichy Ödön, helyesebben Jenő perére vonatkozó ítéleteiket s egyéb e még objektive nem méltatott esetre vonatkozó irományokat unokaöcscse és keresztfia: gr. Zichy Jenő őrzi.

¹⁷ Ez a támadás a Tánacsics szerkesztette »Munkások Ujságá«-ban jelent meg 1848 okt. 20. »Respublika III.« cím alatt

kérdőre vonatván, protestánssá lett. Ez akkor nagy feltűnést okozott s miután Horarik politikai elveire nézve demokrata és republikánus volt, iratai («Horarik's Kämpfe mit den katholischen Bischöfen stb.») a kormány által elkoboztattak s ellene s az illető könyvtárosok ellen, kik munkáit a külföldről becsempészték, büntető eljárás vétetett fogamatba. Horarik állítása szerint, kit egyébként soha sem láttam, - mint 1844-1846. években a könyvbíráló főhivatal elnöke, ezen ügyben valami szolgálatot tehettem neki, azaz hihetőleg kevesebb szigorral jártam el, mint a milyentől ő tartott.

Valószínű tehát, hogy Horarik erre visszaemlékezvén, írta most – proprio motu – ama nyílt levelet védelmemre, sőt Sztancsics arra replikázván, Horarik még terjedelmesebb cikkben újra védelmemre kelt és pedig most a »Kossuth Hirlapjában«.

November közepén vettem Szögyény János nagybátyám levelét Bécsből, melyben Bécsnek Windischgrätz által való bevétele tudatja velem. E levelet Fejérvárott a kormánybiztos feltörte s elolvasta s azután nekem a magyar kormány pecsétje alatt megküldte. Ezen levél azért volt felette érdekes, mert a hírlapok rendetlenül jöttek s amúgy sem voltak hitelesek s így csak ezen levél után vettem az első biztos tudósítást ama katasztrófáról.

A népfelkelés szervezésével és rendezésével Fejérmegyében a megyei kormánybiztos: Salamon Lajos volt megbízva, ki november 10-én Kossuth proklamációját kihirdetvén, azzal egyidejűleg a népfelkelésnek az egyes helységekben, miként, hol és mikor fogantatása iránt való intézkedéseit köztudomásra juttatta. Ezen intézkedések szerint minden nemzetőri kapitány az illető község népfelkelési katonai parancsnokává neveztetett. Így én Csoór és Inota községek katonai parancsnokává neveztettem ki. Ezen kormánybiztosi rendelet, mely tényleg soha életbe nem lépett, meg van irattáramban.

November hó elején egész váratlanul jelent meg nálam Csoóron Festetics Leó. Már arczából leolvastam, hogy valami nagy terven töri a fejét, míg végre megvallotta, hogy ő magát Kossuthnak felajánlotta, a magyarok és osztrákok közt közbenjárónak. Ennél fonákabbat nem is lehetett képzelni, mert Festetics egyéniségénél és multjánál fogva erre a szerepre, - mely akkor, bár ki vállalta volna is magára, meddő lett volna – sem hivatva, sem képesítve nem volt.

Kossuth eleintén nem sok hajlamot és bizalmat mutatott ezen ajánlat elfogadására, de végre engedvén Festetics ígéreteinek és sürgetéseinek, ellátta egy nyílt levéllel, melyben kijelenté, hogy ő a harcot nem keresi és kész törvényes alapon a kiegyenlítésre, de ha az el nem fogadtatik, a haza szent ügyében bízva, a harcot továbbra is folytatni, elhatározott szándéka. Ezen kívül Csányihoz szóló rendelet is kézbesített neki, melyben felszólítja Csányit, hogy Festeticset a magyar táboron át sértetlenül bocsássa keresztül.

Festetics nemsokára visszatért missiójából, mint előrelátható volt – re infecta. – Körülményesen elbeszélte nekünk kalandjait, miként ment át a magyar táboron, miként a császárin, miként találkozott Jellasichsal, mit tapasztalt Bécsben, s mily megvetően fogadta őt herceg Schwarzenberg miniszter? Elbeszélte, hogy a császári sereg nagy erővel közeledik s hogy a magyar sereg mindenütt hátrál előle; elhozta Windischgrätz proklamációját s előnyomulásáról szóló jelentéseit, s bizonyosnak állítá, hogy a császári sereg néhány nap mulva Budapest alatt lesz. Ezt alig tudtuk elhinni, mert a lapok szerint a magyar seregnek a császárral már Győrött kellett volna megütköznie, s miután ez nem történt, egy Buda alatt vívott véres csatának hírére elmaradhatlannak tartottuk.

1848 december 5-én vettük csak híret, hogy Ferdinánd császár és király e hó 2-án Olmützben a trónról lemondott, s öccse Ferencz Károly főherczeg a maga igényeiről szintén lemondván, ennek legidősb fia: Ferencz József főherczeg vette át tényleg az uralkodást.